АНГЕЛЪ ДИНЕВЪ

МАКЕДОНСКИТѢ СЛАВЯНИ

СОФИЯ
1938

АНГЕЛЪ ДИНЕВЪ

МАКЕДОНСКИТѢ СЛАВЯНИ

СОФИЯ
1938

ПЕЧАТНИЦА „ДОВѢРИЕ“ — УЛ. „МАНОЛЪ ТОШЕВЪ“ № 3

ЧАСТЬ I

МАКЕДОНСКА НАЦИЯ И ДЪРЖАВА

Произходътъ на древнитѣ македонци — тѣхното елинизиране. Развитието на древната македонска нация. Упадъкъ на Македонската държава.

Днешнитѣ македонци сж смѣсь отъ славяни и илирийци. Преди да говоримъ за тѣхъ, ние ще трѣбва да разгледаме най-напредъ древнитѣ македонци. Когато нѣкои славянски племена отсѣднаха въ Македония преди IV вѣкъ, македонцитѣ уцѣлели нероманизирани, се слѣли съ славянитѣ и образували днешната народность. Само оная часть илирийци, които живѣели изолирани по Албанскитѣ планини оцѣлели етнографически. Македонцитѣ изгубили езика си, но запазили нравитѣ си и физическитѣ белези (сплеснатитѣ глави) и името си срѣдъ днешнитѣ македонски славяни, които се наричатъ просто *Македонци*.

Древнитѣ македонци бѣха се сложили въ държава, а отъ тукъ тѣ израстнаха и като нация (древна македонска нация) съ непълни белези и не такава каквато ние днесъ разбираме нацията.

Нациитѣ сж продуктъ на опредѣлена епоха—епохата на възхождащата се съвременна економическа система. Когато се разви търговията и модерната индустрия, когато отпаднаха феодалнитѣ прегради и се създадоха економическитѣ връзки между хората въ дадена страна, когато се разработи общъ националенъ езикъ въ всѣкоя страна по отдѣлно и когато се оформи общия националенъ характеръ за хората въ отдѣлнитѣ страни — тогава именно се появиха нациитѣ, въ пълната смисъль на думата. Но тъй като и въ античното общество имаме развитие на търговията, то и за тогава можемъ да говоримъ въ известно отношение и условно за *антична нация*. Древнитѣ македонци можемъ да ги вземемъ като антична нация, защото бѣха на лице економическитѣ имъ връзки, създадени отъ развитието на търго-

вията и защото говореха на приблизително разбираемъ тракоилирийски езикъ, такива каквито сж напримѣръ днешнитѣ **южни славяни,** които говорятъ на разбираемъ езикъ и които ако се обединятъ могатъ и фактически ще съставляватъ една **Югославянска нация**. Тази антична Македонска нация бѣше се организирала въ своя държава. Но тази държава не бѣ съставена само отъ македонци, нито само въ предѣлитѣ на днешна Македония, въ нея влизаха и чужди територии. Базата на Македонската държава, обаче бѣше днешна Македония. Преимуществото на македонската мощь се състоеше несъмнено и въ езиковото единство. Отдѣлнитѣ илирийски племена сж говорили на различни диалекти, но езикътъ имъ билъ приблизително еднакъвъ и въ основата си илирийски и имъ е служилъ за взаимодействие. Ако македонцитѣ нѣмаха тоя сжщественъ елементъ, тѣ не биха могли само съ силата на оржжието да образуватъ оная постоянна териториална и етническа мощь, съ която се явиха срещу другитѣ по-силни нации на Балкана, а особено срещу грѫцката, която по това време е била първата мощна нация съ силно развита търговия, архитектура, наука и литература.

По своя етнически произходъ македонцитѣ сж отъ трако-илирийско потекло дошли 3000 години преди Христа на Балканитѣ изъ Мала-Азия. Нѣкои отъ трако-илирийскитѣ племена сж заели древнитѣ мѣстности и градове като Мизия, Витания, Фригия, Троя и др. За общото тѣхно потекло, казва проф. Иорданъ Ивановъ, говорятъ всички запазени останки отъ тѣхното минало, езикътъ, погребалнитѣ могили и находкитѣ въ тѣхъ. Пъкъ и древнитѣ историци като Херодотъ, Страбонъ и др. твърдятъ сжщото и го подкрепватъ съ много езикови посочвания. Това родство е било запазено и въ народнитѣ тракийски предания и спомени. та когато избухнала прочутата Троянска война, въ XII вѣкъ преди Христа, Пеомцитѣ отъ кжде Струма и Вардаръ се отзовали въ помощь на съплеменника имъ Приамъ — управитель на Троя, противъ елинитѣ. Омировата „Илиада", която възпѣва събитията отъ тая война ни посочва, че нѣкой си Резъ — царь на Струмскитѣ Траки, отишелъ да помага на Троя. Другъ войвода, нѣкой си Пирехмесъ Пеомски водилъ войници изъ страната на широкия Вардаръ.

Познати намъ имена сж: *Пеонци, Агрияни, Македонци* и др., между които македонцитѣ играели достойна

за подражание просвѣтна роля. Тѣ сѫ успѣли да обединятъ всички тия племена, отъ които се е образувала една единна държава, върху единна територия — Македония. И тукъ именно въ единението лежи силата на образувалата се вече по тоя начинъ Македонска държава, която е конкурирала въ търговията Елада и се опрѣла на завоевателнитѣ ѝ стремежи.

Но историцитѣ, като сочатъ общия Тракийски езикъ, забелѣзватъ още, че въ Македонскитѣ школи при Филипъ и Александъръ се е преподавало на грѫцки езикъ, който билъ официаленъ. И пита се защо е билъ необходимъ гърцкия езикъ на мощната Македонска държава? Отговорътъ на този въпросъ несъмнено лежи въ стоковитѣ отношения, развитието на търговията, културата и прогреса на древна Елада. Почувствувалъ развитието на своята държава Филипъ, следъ успѣшни битки се е поласкалъ отъ мисьльта да съперничи на Елинската държава и за да я догони е трѣбвало да си послужи съ нейната мощна цивилизация.

За да се стигне въ всѣко отношение Елада, трѣбвало е да се изучи Елинизма. *Елиниземътъ, казва риторътъ Исократъ, не е едно физическо произхождение. Не тѣзи, които принадлежатъ къмъ едно племе съ насъ сѫ елини, а тѣзи които сподѣлятъ съ насъ нашето образование.*

Това е схваналъ Филипъ и крепящитѣ го робовладѣлчески слоеве и князе отъ разнитѣ племена. Елинизмътъ включаваше въ себе си всеобщата история на отраслитѣ въ науката и изкуството. Той отразяваше една политика, едно учение на новия държавенъ строй на господствуващия робовладѣлчески общественъ слой. Наченкитѣ на тоя именно слой и въ Македонската земя и завоевателнитѣ стремежи, които е застѫпвалъ този слой предъ царския дворъ на Филипа сѫ наложили възприемането на елинската писменость въ Македонскитѣ школи, за да се догони и мощната елинска цивилизация.

Стоковитѣ отношения значи, развитието на търговията, културата и прогреса въ Македонската държава сѫ наложили възприемането на Елинската писменость за да се обясни елинската култура и се възприеме елинската цивилизация, чрезъ която се е давало тласъкъ въ пѫтя на прогреса на Македонската държава.

Характерниятъ белегъ за сѫществуването на античната македонска нация е самата география на Македония, която бѣше общо отечество на всички македонци. Ма-

кедонското царство лежеше северно отъ Тесалия. Обърната къмъ Егейско море, Македония се напоява отъ четири важни рѣки, сѫщитѣ ония рѣки, които и днесъ образуватъ отъ нея едно закрѫглено цѣло. Това именно закрѫглено цѣло бѣ базата на силното Македонско царство, което е водило успѣшно своитѣ войни съ съседнитѣ му племена и държави.

По времето на Царь Филипа въ границитѣ на Македония се включваше Маришката долина и др. чужди области, завладени съ силата на орѫжието. Но Македония не бѣше само войнствена държава. Въ нея възникна земедѣлие и скотовъдство за засѣдналъ и миренъ животъ, въпрѣки, че въ нея винаги доминираха войнствуващитѣ отношения съ другитѣ племена и държави, особено въ времето на Александъръ Велики.

Войнствената политика се налагаше отъ интереситѣ на робовладѣлцитѣ за пленяване на роби и отъ интереситѣ на търговцитѣ за завладяване на пазари.

Въ крайбрѣжието на Македония и особено покрай Халкидонския полуостровъ живѣеха гърци. Чрезъ тия гърци проникваше въ Македония културата на Елада. Бавно може би, но съ сигурность Елинската цивилизация се разпростре на всѣкѫде изъ всичкитѣ гънки на Македонската земя. Това допадаша на господствуващия робовладѣлчески и търговски слой, който чрезъ царския институтъ и армията разгъна своята завоевателна политика, като впрѣгна елинската цивилизация въ пѫтя на тая политика и най-важното, създаде и разви своя собствена цивилизация, по-мощна отъ елинската. Въздигнала се економически, Македония привлече на своя страна по-слабитѣ родствени племена, едни съ преговори, а други съ силата на орѫжието. По тоя начинъ се уголѣми нейната територия. Македонскиятъ царственъ домъ е бранилъ усърдно територията на Македония и все повече и повече е разширявалъ нейнитѣ граници. Приемайки цивилизацията на Елада царския домъ развилъ и подържалъ въ страната единство между всичкитѣ граждани отъ господствуващия Трако-илирийски елементъ върху базата на автономностьта на отдѣлнитѣ Трако-илерийски племена въ държавата. Това е способствувало, макаръ непълно (защото нѣмаше сливане на различнитѣ Трако-илерийски племена въ една цѣлостна нация) за развитието на културата въ вѫтрешния животъ.

Посолствата на Македонската държава усърдно подържали сношения съ другитѣ народи. Македонцитѣ

участвували въ общо елинскитѣ игри и тържества въ Олимпия. Македонската дипломация подържала лоялни връзки съ Елада и се грижила усърдно за подържане на Елинския миръ. Но тоя миръ е билъ Елински миръ на мощната елинска държава и нация ржководена отъ робовладелческая общественъ слой.

Въ процеса на развитието македонската цивилизация измѣнили се коренно ония условия, които крепили елинския миръ. Македония тръгнала по пжтя на елинизацията т. е. по пжтя на създаване своя мѣстна индустрия, търговия и цивилизация, не е могла за дълго да подържа *Елинския миръ*. Твърде съзнателно македонцитѣ по свой починъ почнали да прокарватъ пжтища въ държавата си по всички направления, укрепвали страната въ най-удобнитѣ пунктове за защита на своята независимость, учредявали арсенали, строили и закупвали кораби и усърдно поощрявали земадѣлието и търговията.

Елинитѣ като забелязали развитието на Македонската нация и добре организираната имъ държава, имали сж всичкото желание да спратъ това развитие. Но подобно на англичанитѣ спрѣмо американцитѣ, бидоха поразени отъ възраждащата се Македонска мощь и тѣхното влияние биде отхвърлено. Нито увещанията на риторцитѣ на Елада, нито заплашванията на тѣхнитѣ военни сж могли да спратъ стремежътъ на македонцитѣ по пжтя на своята политика за самостоятелно влияние надъ другитѣ народи, до като най-после, въпрѣки всичко, настжпило разривъ и се е стигнало до война между Македония и Елада.

Македония и Елада взаимно се допълваха. Но найнапредъ като държава се обособи Елада. Елада найнапредъ разкжса връзката на родовата наредба. Елада разцъвтѣ за смѣтка на умиращитѣ стари патриархални наредби.

Робовладѣлческото антично общество донесе новия строй. Издигна се държавата, която почна да законодателствува и раздава правосждие. Елинската антична държава водѣше война съ мощната Персийска държава за економическо влияние. Атина и Спарта разбиваха персийцитѣ и завладѣваха древнитѣ пазари. Но въ стремежа си за националенъ просторъ и свободни пазари за своитѣ стоки Елада срещна организираното противодействие на сжщо така организираната държава и нация на македонцитѣ.

Силата на древната македонска държава и нация се корени надълбоко въ създаденитѣ економически връзки. Отдѣлнитѣ княжества, които сж живѣели автономенъ животъ сж подържали безрезервно политиката на Македонската царска власть — ржководния факторъ на общата национална вжтрешна и външна политика.

Тая политика по времето на Филипа, е била насочена изключително по пжтя на завладяването земи въ Мала-Азия и създаване на собствени пристанища тамъ, твърде необходими за пласирането не само на македонскитѣ стоки, но и за търговия на чужди стоки пренасяни отъ македонскитѣ търговци.

Върху националния характеръ на македонцитѣ, грѫцкитѣ писатели не ни сж оставили достатъчно сведения за тѣхнитѣ подвизи и за тѣхнитѣ по-сжществени характерни черти. А не сж ни оставили нуждннтѣ сведения само по политически причини отъ локаленъ патриотизъмъ, за да се не засѣнчи славата на тѣхното отечество Елада, което тѣ сж любили и защищавали съ фанатизъмъ. А знае се, че въ Македония силно се бѣха развили търговията и занаятитѣ, които сж били първопричината за образуването на редица нови и голѣми градове и много школи и театри.

Тъй мощно се разви Македонската държава. Но следъ смъртьта на Александъръ Велики тя се разпадна на отдѣлни съставни части — княжествата образуваха отдѣлни малки държави.

Следъ това Македония бѣ покорена отъ римлянитѣ презъ II вѣкъ пр. Христа. За да разредятъ Тракоилирийскитѣ елементи въ Македония, римлянитѣ доведоха поселници отъ Италия, остатъци отъ които сж днешнитѣ куцовласи. За отслабването на тракоилирийското население не малко е повлияло и нахлуването на варзаритѣ хуни и авари на Балканския полуостровъ. Но най-голѣмия ударъ върху древната Македонска нация дойде отъ Славянитѣ презъ IV и VII вѣкове следъ Христа, които подавиха македонцитѣ, съ които и се слѣха.

ЧАСТЬ II

Обособяването на народноститѣ на Балканитѣ. Българи, сърби и др. Произхода на българитѣ и тѣхния говоримъ езикъ.

Въ VII вѣкъ окончателно бѣ извършена славянската колонизация. По даннитѣ на историята, българската народность се обособи въ процеса на сгрупирването на нѣколко еднородни славянски племена настанени въ Мизия и Добруджа, които изпаднаха подъ властьта и организаторския духъ на Аспаруховата дружина, наричана българи.

Въ 679 год. биде организирано първото българско ханство. Отъ онзи моментъ се захваща процеса на културно-етническото обособяване на тѣзи славянски племена, които се обособиха въ единъ народъ подъ името българи. Въ тоя исторически процесъ прабългаритѣ — аспаруховци отъ туранско потекло изчезнаха въ морето на славянскитѣ племена и останаха да сѫществуватъ символично върху територията на едно заето отъ тѣхъ географско цѣло, върху което се възроди особена обединена етническа славянска група, която прие символично името българи, въ честь на ония, които сѫ ги организирали въ държава.

Презъ VII вѣкъ поради вѫтрешни размирици Византия не е имала възможность да се справи съ всички външни нападения. Това е принудило византийската власть да отстѫпи източна Румелия на българитѣ и да признае приемника на Аспаруха-ханъ Тервелъ за кесарь. Но презъ 809 г. съюзничеството е било подложено на изпитание. Тогава ханъ Крумъ приемникъ на Тервела е обявилъ война на византийцитѣ и имъ отнелъ София.

Тая война иде да ни покаже, че едни отъ завладенитѣ отъ славянитѣ страни на Македония не сѫ били български и че зараждането на етническата група българи ще трѣбва да се търси въ сегашна Мизия, което

значи, конкретно казано, българския народъ, въ сегашния смисъль на думата, води своето начало на обособяване отъ този моментъ когато най-напредъ била създадена тукъ българската организация, която обедини намиращитѣ се въ Мизия и Добруджа еднородни славннски племена. Тия племена, обединявайки се подъ властьта на хановетѣ, изгубили своитѣ племенни имена и почнали да носятъ името на тѣхната политическа организация-българи, — име което съ течение на времето придоби понятие на обособилата се вече и придобила известность българска народность, съ свое отдѣлно политическо и етнографическо значение.

Така сѫщо по тоя начинъ, на почвата на дадена територия, която създава еднакви економически и политически интереси се създаде и македонската народность състояща се отъ племената: бързити, стримонци, смолени, ринхами, сагудари, драговичи солунски и драговичи тракийски, които подавиха македонцитѣ кореняци — илерийци и организираха своя държава Славуния, като обособиха своята македоно-славянска народность.

Пакъ по силата на землището и географскитѣ особености силното славянско племе наречено сърби, принуди нѣкои близки и сродни нему славянски племена, които подъ тѣхна хегемония се обединиха и на името, на сърбитѣ образуваха държава и се обособиха въ сръбска народность.

Така се обособиха и другитѣ славянски държави й народности.

Ние ще се спремъ специално върху произходътъ на българитѣ.

Понятието българи произхожда отъ изнамѣреното име съ което е била кръстена Аспаруховата орда. Аспаруховци сѫ дошли на балканитѣ изъ рускитѣ степи. По тѣхното идване историята не ни е оставила категорично увѣрение, дали аспаруховци въ бой съ славянитѣ сѫ превзели Мизия или тѣ сѫ били поканени отъ славянитѣ тамъ за да образуватъ силна държава срещу Византия. Насъ въ случая ни интересува произхода на Аспаруховата орда и специално на името — българи. Споредъ историята аспаруховци сѫ били отъ турански произходъ и сѫ говорили на турански езикъ. Тѣ били една орда отъ приблизително 9,000 души мѫже и жени, които се смѣсили съ мизиситѣ славяни на които дали войнственния си талантъ, застанали на чело на славянитѣ и образували силна войска. Като меншество, обаче, всрѣдъ

компактната маса славяни и въ процеса иа доброволното сливане и асимилиране напълно сж изчезнали и като етническа група и като физически типове — българи-туранци. Изчезналъ е значи физическия типъ — българинъ, ведно съ езика, нравитѣ и обичаитѣ, а е останло името, което замѣнило името на отечеството Мизия. Така отъ мизийци, въ честь на Аспаруховцитѣ, славянитѣ населяващи Мизия се нарекли българи и на своето отечество поставили географското име — България. По тоя начинъ понятието България и българи сж едно и сжщо символично име.

По такъв начинъ днешна България сжществува само като географическо понятие. Въ сжщность по расовъ произходъ племе българи не е останало да сжществува. Сжществувала е само изъ рускитѣ степи една не голѣма орда отъ турски произходъ на чело на хана Кубратъ отъ чиято срѣда е изкочила Аспаруховата дружина.

Въ своята „История на българитѣ" Иречекъ ни казва, че историята за произхода на прабългаритѣ се основава на два разказа, единъ туземенъ, а другия гръцки. Туземния разказъ, който билъ неотдавна откритъ, казва Иречекъ (стр. 155), е до толкова интересенъ, колкото и неясенъ. Текстътъ му макаръ и да е славянски, е размѣсенъ съ необясними до сега думи отъ съвършенно забравениятъ езикъ на коренитѣ не славянски думи. Той съдържа въ себе си списъка на български князе отъ първобитно време до 765 год. Вѣроятно той първоначално е билъ начертанъ на гръцки букви, а после били включени и славянски лѣтописи. Гръцкиятъ разказъ се е намиралъ въ хрониката на Цариградския патриархъ Никифоръ († 818 г.). Двата разказа въ много отношения се различаватъ помежду си.

Откъслекътъ отъ туземния разказъ се начева отъ царуванито на двама князя, които ужъ достигнали библейска старость, тъй като царуването на единия се продължавало 300 години, а на другия 150 години. Въ разказа се казвало, че следъ Авитохола и Ирника отъ династията на Дуло, наследвалъ узурпаторъ отъ колѣното на Ермя, който ималъ славянско име Гостунъ и царувалъ не повече отъ две години. Следъ него царували двама Дулоиди: Куртъ 60 г. и Безмеръ 3 години; подиръ това народътъ се преселилъ на югъ презъ Дунава. И тъй въ течение на 515 год. на северъ отъ Дунава царували само 4 князя (164 — 679 г. сл. Р. Хр.) Куртъ е известенъ и на Византискитѣ хронографи, споредъ които

той се нарича Кувратъ (Кубратъ) или Кроватъ. Гой отхвърлилъ аварското иго и сключилъ съюзъ съ императоръ Ираклий (734—641 год.).

За синоветѣ на Кубратъ говори подробно патриархъ Никифоръ. Споредъ неговитѣ думи, българитѣ, следъ смъртьта на Кубрата, въ времето на Константинъ IV (668—685 г.) се раздѣлили на 5 орди, споредъ числото на 5-тѣхъ сина на умрѣлия князъ. Първата орда на найстария синъ Ботвай останалъ въ кореннитѣ жилища въ прибрежията на Азовското море при р. Кубанъ; втората подъ началството на Котрага ужъ преминала презъ р. Донъ; третата се заселила въ Аварската Панония; четвъртата проникнала до Италия, а петата, подъ ржководството на Аспаруха се утвърдила въ Бесарабия.

По-сетнешнитѣ византийци преписали разказа на патриархъ Никифоръ, като сж го смѣтали за достовѣренъ. Но, казва Иречекъ, въ него има анахронизъмъ. Раздѣлянето на ордитѣ е било много по-рано отъ III-о столѣтие. Сжществуватъ ясни свидетелства, че това Кубратово племе чергарувало много по-рано около Дунава, докато най-после останало въ Мизия отсамъ Дунава.

Най-вѣроятно е, казва Иречекъ, че славянитѣ сж желаели преминаването на Аспаруховци отсамъ Дунава, поради което доброволно сж се присъединили къмъ тѣхъ и образували една об'ща државническа мощь. Само на доброволното присжединяване къмъ Аспаруховци, може да се отдаде запазването на славянскитѣ княжески фамилии — боляри, войводи и князове, които биха били всички избити по време на една война.

Аспаруховскиятъ елементъ не е ималъ почти никакво влияние върху характера на славянския народъ. Образованитѣ славяни скоро станали учители на пришелцитѣ варвари. Аспаруховскитѣ князе живѣли дружно съ славянскитѣ старейшини, дружно сж пирували и обмисляли всички въпроси отъ мирновременно економическо и военно-политическо естество.

Презъ 629 год. Балканътъ е билъ вече залѣнъ отъ славянитѣ. Тѣ заседнали по стратегическитѣ и плодороднитѣ мѣстности по племена и отпочнали едно чисто демократическо славянско сжществуване. Византийцитѣ, като не сж могли да имъ се противостоятъ, или да ги изгонятъ влѣзли въ преговори и съ договоръ разрешавали имъ да господаруватъ съ условие да признаятъ върховенството на Византия.

Идването на Аспаруховци по-късно и тѣхното затвърдяване въ Мизия ще да се дължи именно на стремежитѣ за извоюване самостоятелность отъ Византия на нѣколкото племена установили се въ предѣлитѣ на Мизия.

Насъ въ случая ни интересува въпроса за произходътъ на прабългаритѣ и ние търсимъ даннитѣ на историческата вѣрность. Споредъ Н. Станевъ (в. Миръ отъ 1937 г.) Византийскиятъ императоръ Зенонъ (474—491 г.) познавалъ отечеството на прабългаритѣ, тѣ били отдѣлно племе, което е живѣело край брѣговетѣ на Азовското море и Черно море. Той взималъ отъ това племе наемници войници, които противопоставялъ на водителя на готитѣ — Теодорихъ. Зенонъ нарича това племе българи.

Следъ освобождението на България презъ 1877 година започналъ се е споръ за произхода на българитѣ. Едни отъ писателитѣ сѫ ги наричали славяни, други туранци и отъ всевъзможно потекло.

У сегашниитѣ българи, пише Иречекъ стр. 170 въ своята книга „История на българитѣ" при обсѫждане на тоя въпросъ, обикновено е преобладавалъ недостатъкъ отъ научна критика.

Но най-важното, което трѣбва да се запомни и споредъ Иречекъ е, че Аспаруховци които презъ 679 г. сѫ се поселили въ една часть отъ Дунавска Мизия съвършенно сѫ изчезнали. Така че прадѣдитѣ на сегашнитѣ българи не сѫ Аспаруховци, а славянитѣ, които много по-рано сѫ се поселили както въ Мизия, така и въ Тракия, Македония и по цѣлия Балкански Полуостровъ. Кръвьта на финскитѣ българи, която е текла преимуществено въ жилитѣ на дворянскитѣ родове въ собствено българска страна — между Дунавътъ и Балканитѣ, чини ми се отколе е изфирясала.

И така българитѣ (аспаруховци), постепенно сѫ изчезнали. Степнитѣ аспаруховци сѫ се слѣли съ славянитѣ, изгубили своя езикъ, своитѣ нрави и обичаи. изчезналъ е и физическия типъ българинъ. Останало е само името. Но пита се отъ где се взе това име българинъ? Като се знае туранския произходъ на кубратовцитѣ и аспаруховцитѣ, кой имъ прикачи името българи?

Това е тайна, това е загадка, която трѣбва да се дири въ голѣмитѣ интереси на другитѣ народи. Ние не знаемъ кой даде името българи на прабългаритѣ, които го оставиха като политическо име на днешнитѣ българи. Много сѫ бледи страницитѣ на историята и по живота

и дейностьта на хановетѣ, народа и развитието на българската държава отъ Аспаруха до Крума и до началото на IX вѣкъ сл. Христа.

Днесъ ние имаме пълна и завършена етническа група — българска народность съ всичкитѣ й етнографски, географски, политически и стопански връзки. Тя вече не е това, което бѣ презъ времето на Аспаруха до Крума и до Бориса. Езикътъ на днешнитѣ българи не е този на който сѫ говорили аспаруховцитѣ-българи. Тоя езикъ е на македонцитѣ приложенъ отъ Кирилъ и Методи и тѣхнитѣ ученици Климентъ, Ангеларъ, Наумъ, Гораздъ и др. всички родомъ отъ Македония. Тоя езикъ е именно езика на солунскитѣ братя, на македонскитѣ славяни, които презъ времето на Бориса доброволно сѫ се федерирали съ тогавашната българска държава — нѣщо което ние ще има по-надоле да обяснимъ.

Съ приемането на християнската вѣра и македонската писменость езикътъ на прабългаритѣ, които сѫ били винаги меншенство въ държавата е билъ изхвърленъ отъ черковнитѣ и държавнитѣ канцеларии и по тоя начинъ напълно сѫ изчезнали и признацитѣ отъ прабългарскиятъ народностенъ елементъ.

Езикътъ на българската народность днесъ е въ основата си тоя на македонскитѣ славяни, който се е развилъ въ пѫтя на еволюцията при развитието на домашнитѣ областни говори всрѣдъ географскитѣ условности и повеления на мизийскитѣ славяни.

Тоя езикъ днесъ въ науката се нарича старославянски, а въ последно време съзнателно заблуждавайки ни заинтересовани книжовници и филолози ни ги посочватъ като старо-български. Но български езикъ нѣма, за да има и старобългарски.

Стариятъ езикъ на македонскитѣ славяни, казва Г. Д- Баласчевъ въ своята брошура „Научната дейность на проф. Л. Милетичъ“, който послужи като основа на книгитѣ писани отъ солунскитѣ братя, както и отъ видния тѣхенъ ученикъ Климентъ и пр. не е могълъ да се нарича „старобългарски“, тъй като старитѣ българи, които начело съ Аспаруха, се настаниха въ днешна североизточна България и Добруджа, не говорѣха на славянски, а на турански диалектъ. Има запазени изрази отъ тѣхния старъ езикъ, както въ именика на българскитѣ ханове, тъй и въ каменнитѣ надписи и пр., каквито сѫ: шегоръ-вечемъ, диломъ, звиремъ, шегоръ-

алемъ, диломъ тупомъ, сомъръ алтемъ, ехтъ-бехти и пр., които не сѫ славянски, а турански.

Славиститѣ, казва г. Г. Д. Баласчевъ и до днесъ не сѫ възприели правилно наименованието на стария езикъ на славянитѣ въ Македония, който послужи като основа на древнитѣ книжовни редакции на руси, сърби, българи и др.

ЧАСТЬ III

ВОЙНА ЗА СОЛУНЪ

Положението на Славуния презъ VII вѣкъ. Положението на България презъ VII и VIII вѣкъ. Война на Церига, Крума и Пресияма.

Отседналитѣ славянски племена въ Македония и обособилитѣ се въ своя държава Славуния, отпочнали война за завладѣването на Солунъ. Споменътъ за ролята на Солунъ въ живота на древното македонско могѫщество предаванъ имъ отъ заваренитѣ кореняци македонци (илирийци) и нуждата отъ изходъ на море тласнала македонскитѣ славяни къмъ идеята за завладяването му. Презъ 597 год. тѣ го обсадили и отпочнали борба, за да го превзематъ. Но Солунъ е била яко укрепена твърдина, а македонскитѣ славяни нѣмали необходимитѣ стенобойни за времето метателни машини, съ които биха си послужили за разкъртването на вратитѣ и околовръстнитѣ му стени. Освенъ това, населението въ Солунъ е било свободно отъ къмъ море за търговия и външни сношения. Македонскитѣ славяни нѣмали морски кораби да обсадятъ Солунъ по море.

Презъ 658 год. византийскиятъ императоръ Констансъ II обявилъ война на Славуния, но не могълъ да победи. Следъ 18 години македонцитѣ отново обсадили Солунъ. И тоя пѫть, обаче, обсадата я снели безуспѣшно. Историята не ни обяснява политическитѣ и економическитѣ причини, които накараха македонскитѣ славяни презъ 597 год. да обсадятъ Солунъ. Тя не обяснява причинитѣ и на втората обсада презъ 676 год. По всѣка вѣроятность, такъвъ единъ походъ къмъ Солунъ придруженъ съ една дълга обсада не е съвсемъ случайно явление, а напротивъ, то предполага една планомѣрна военна подготовка, която предвижда всички рискове на едно такова крупно военно предприятие. Самото това

предприятие показва, че македонскитѣ славяни рано развили своята военна мощь и принудили Византия да ги прзнае и толерира като отдѣлна държава. Въ разстояние на 79 години отъ първата обсада, македонскитѣ славяни сѫ имали опита отъ миналото и вѣроятно при второто нападение тѣ сѫ взели предвидъ и срѣдствата за изолирането на солунянитѣ и по море. И тоя пѫть, обаче, обсадата била снета беуспѣшно. Солунъ осталъ непревзимаемъ.

Ние нѣмаме на лице описание за обсадата и воденитѣ сражения за Солунъ, за да сѫдимъ за размѣра на македонската войска, която нападала и тая на византийцитѣ, която е отбранявала Солунъ, нито за размѣра на снаряженията нужди по онова време за водене на обсадна и нападателна война. Но отъ нѣкои разкази и литературни белези е видно, че Солунъ не е падналъ въ ржцетѣ на македонцитѣ, не само поради военна храбрость на неговитѣ защитници, а главно поради дипломатическата хитрость и далновидность на византийската държава, която влѣзла въ контактъ съ славунитѣ, на които припознала суверенното право на самостоятелно управление съ условното припознаване върховенвенството на Византия. Само на едно такова споразумение се дължатъ образуванитѣ славянски селища до самитѣ стени на Солунъ, които сѫществуватъ и до днесъ като исторически паметници на древна Славуния.

При наличностьта на толкова различни интереси между обособилитѣ се въ отдѣлни народности, или намиращи се въ процаса на обособяването въ народности отдѣлни славянски племена, могѫщата византийска държава винаги е раздухвала антагонизъмъ между имъ като е подкупвала отдѣлни князе, които привличайки ги на своя страна противопоставяла ги е едни срещу други, или ги е обединявала срещу Македония, единствената най-рано обособила се славянска държава — Славуния. Хановетѣ, водители на обособилата се българска държава винаги сѫ се стремили да завладѣватъ Македония. Приятелски настроени спрѣмо македонцитѣ сѫ били само българитѣ отъ славянско потекло, когато тѣ управлявали. До изчезването на прабългаритѣ въ България сѫ се борили две течения, две партии: отъ туранско и славянско потекло, които се движили по две различни линии: по ханска и славянска и които сѫ давали люти сражения за животъ и смърть на едната партия надъ другата.

Враждебно настроени на Македония сѫ били и водителитѣ на сърбитѣ — сръбскитѣ князе. И понеже хановетѣ и князетѣ сѫ били продажни, изпадали сѫ подъ влиянието на Византия и сѫ се явявали носители на междуславянски взаимни ежби. По тоя начинъ, чрезъ подкупъ и удовлетворение на династически и властогонски стремежи, византийската държава е разединявала славянскитѣ племенни групи, раздухвала е помежду имъ войни и ги е изтощавала, за да ги има като слаби страни и подъ свое влияние.

Въ България тогава вѫтрешниятъ миръ е страдалъ отъ стремежътъ на боляритѣ по ханска линия да господствуватъ надъ народа и надъ боляритѣ отъ чисто славянскитѣ родове. До като изчезнатъ прабългаритѣ, въ България сѫ се водили страшни вѫтрешни кръвопролитни борби. Отъ тия борби Византия ловко се е възползувала и притегляла хановетѣ отъ туранско потекло въ борбата имъ противъ боляритѣ отъ славянско такова. Съ помощьта на ханъ Тервелъ, императоръ Юстиянъ II, който е билъ сваленъ отъ престола, е можалъ отново да си възвърне властьта презъ 705 г. Територията на Тервеля не е достигала границитѣ на тогавашната македонска държава — Славуния. Обособената българска държава и по времето на Тервеля и по-кѫсно се е раздирала отъ вѫтрешни борби водени отъ управляващитѣ по ханска и по славянска линия и произходъ.

Презъ 760 год. българитѣ възтанали и изтрѣбили цѣлата ханствующа фамилия на ханъ Дуло. То е било избухъ, който оставилъ дълбоки следи отъ разиграли се кървави вакханалии.

Падането на Дуло е било победа на славянитѣ надъ прабългаритѣ водени отъ хановетѣ. Славянитѣ въ България провъзгласили за водачъ младия болляринъ Телецъ, който е обединилъ славянскитѣ племена въ България и тръгналъ на война срещу Византия. Но въ войната той билъ разбитъ. Историята ни казва, че и Телеца последвало участьта на Дуло и че той билъ убитъ за гдето изгубилъ войната съ Византия. Противното на това ние допускаме, че Телецъ е убитъ заради отмъщение отъ привърженицитѣ на хановетѣ, а не и по други причини. Положението въ България тогава станало толкова нетърпимо, че 208,000 души славяни помолили Византийския императоръ да

имъ позволи да се заселятъ въ вѫтрешностьта на Византия — Мала Азия.
Населението, което е изпаднало подъ покровителството на императора и жестокитѣ убийства показватъ, че се е водила кървава борба между партията на хановетѣ и тая на славянитѣ. Борбата на първитѣ е била за господаруване на привърженицитѣ на хановетѣ надъ славянитѣ и за провеждане на тѣхната политика на постоянни войни и завоюване на земи. Борбата на вторитѣ е била за мирно сѫжителство, културенъ напредъкъ и обединение на всички славяни. Презъ 774 год. въ България наддѣлели хановетѣ. Церигъ събралъ 18,000 войска и нападналъ Македония, за да я завладѣе. Но срѣщналъ организираниятъ отпоръ на македонскитѣ славяни, които разбили Церига и го прогонили (История на българитѣ — Иречекъ, стр. 224).

По късно, Византия съ военни сили преминала Родопитѣ, завладѣла София и стигнала на западъ до подножието на Стара Планина. По тоя начинъ Византия се е вмъкнала като клинъ и раздѣлила България, Словуния и Сърбия и ги е държала подъ свой протекторатъ.

Презъ VIII вѣкъ политическото положение въ България по ханска и славянска линия чувствително ще да се е промѣнило въ полза на идеята за едно чисто българско единство. Презъ 817 год. ханъ Крумъ обявилъ война на Византия и завладѣлъ София. Лѣтописцитѣ отбелязватъ, казва Иречекъ, че македонцитѣ сѫ били естествени съюзници на българитѣ. Но ние не виждаме македонцитѣ нито сърбитѣ да се притекатъ на помощь на Крума, въ момента, когато войскитѣ му сѫ били въ критическо положение. когато той е билъ принуденъ да проси миръ отъ гръцкия императоръ Никифоръ. Наистина, македонцитѣ съчувствували на българитѣ и били тѣхни естествени съюзници. Но тѣ признавали порядкитѣ на властвующитѣ боляри отъ славянско потекло. Хановетѣ и привърженицитѣ имъ сѫ били считани за врагове на славянството, срещу които водили борба на животъ и смърть. Тая борба е траяла години наредъ и, подъ разни форми, се е разширявала и взимала грамадни жертви. Тая кървава борба несъмнено се е продиктувала отъ економическото положение на даденитѣ групи, които се борили за економическо и политическо надмощие.

Следъ смъртьта на Крумъ, между Византия и България е билъ сключенъ 30 годишенъ миръ. Тоя миръ,

обаче, презъ 847 год. е билъ нарушенъ отъ ханъ Пресиямъ, който събралъ войска и потеглилъ срещу Македония, чиито земи покрай Вардара успѣлъ да укопира и анкесира. Историята отбелязва, че презъ 847 г. Византия била всецѣло заета въ потушаването на възтаналитѣ славяни въ Пелопонесъ, поради което българитѣ въ похода си къмъ Македония не срѣщнали никаква съпротива. Очевидно е, че тукъ сѫ станали събития, които не сѫ отбелязани.

Македонцитѣ сѫ водили борба срещу насилието на Пресияма, но въпрѣки съпротивата имъ, тѣ били изтласкани оттатъкъ Вардара. Твърденинто на нѣкои историци, че македонцитѣ доброволно се присъединили къмъ Персияма не отговаря на истината. При едно доброволно присъединение на македонцитѣ къмъ войскитѣ на Персияма, последнитѣ безпрепятствено биха минали и на дѣсния брѣгъ на Вардара. А това не е станало.

Срещу завладѣването на чисто македонски земи отъ ханъ Пресиямъ по-късно възтанали сърбитѣ начело съ жупана Владимиръ. Сърбитѣ по това време били васални на Византия и по нейна заповѣдъ отпочнали война срещу Пресиямъ.

Тая война е траяла цѣли три години.

ЧАСТЬ IV.

ВЪЗРАЖДАНЕТО НА МАКЕДОНИЯ

Покръстването и писменостьта, Македония и България. Победата на славянитѣ въ България. Славяския миръ. Деятелностьта на Климентъ Словенски.

Следъ установяването на мира между Славуния и Византия непосрѣдствено следъ втората обсада на Солунъ, македонскитѣ славяни се отдали на миренъ трудъ. Чрезъ търговски договоръ, или чрезъ уния, тѣ сѫ имали достѫпъ въ Солунъ. По историческия пѫть „Вия Егнация“, който по долината на р. Шкумба-Елбасанъ-Охридъ-Ресенъ-Битоля-Солунъ свързва Бѣлото съ Адриатическо море и чрезъ пѫтя по Моравско-Вардарската долина, който свързва Бѣлото море съ срѣдна Европа, македонскитѣ славяни сѫ могли да развиятъ голѣмо стопанско и економическо благосъстояние. Влѣзли въ контактъ съ византийцитѣ и запознали се съ тѣхната култура, тѣ приели и тѣхната писменость като най-разпростра-

нена. Тая писменость е унищожила четилата (рабуши) съ грубитѣ кръстовидни форми отъ знаци (срѣдствата за отбелязване), съ които си служили мркедонскитѣ сланяни. Прониквайки всрѣдъ тѣхъ, гръцката писменость и цивилизация е пробудила съзнанието у тѣхъ за своя родна писменость, която да изрази родната фонетика съчетаваща и изразяваща особеноститѣ на македонския говоръ.

Процесътъ на осъзнаването и възприемането на тая идея е вървѣлъ несъмнено въ зависимясть отъ материалното развитие на тѣхното производство, отъ развитието на тѣхната стопанска и економическа мощь, по силата на което твърде съзнателно се е наложила идеята за потърсване и изнамиране на своя родна писменость.

Тая идея се е подържала и отъ Византия, която имала за цель чрезъ изнамиране писменостьта на македонскитѣ славяни, които най-рано отъ другитѣ славянски народи сѫ възприели християнството, да преведе християнскитѣ книги на славянски и чрезъ македонскитѣ славяни да започне пропаганда за покръстването на всички останали славянски племена, за да ги притегли къмъ своята политика и да ги има подъ свое влияние.

За изнамирането на македонската азбука сѫ взели грижата двамата братя Кирилъ и Методи, синове на Левъ Солунски военно-административенъ представитель на Византиския императоръ, който билъ родомъ отъ Солунъ и македонски славянинъ, както и жена му Мария. Кирилъ и Методи сѫщо така били важни личности въ византиския имперски дворецъ и често изпращани съ мисия въ далечни страни отъ императора. Тѣ изнамѣрили азбуката и почнали да просвѣщаватъ своитѣ сънародници на майчиния имъ езикъ, като превели и християнскитѣ книги нуждни за черковно пѣние на покръстенитѣ славяни, които въ черквата до тогава слушали да се пѣе на гръцки, което не всички разбирали.

Известно е, че македонскитѣ славяни най-рано отъ всички други народи сѫ приели християнството. Но до проявяването на първитѣ македонски културни деятели на майчиния имъ езикъ, тѣ сѫ били раздѣлени на епархии и въ черковно отношение причислени къмъ разнитѣ гръцки митрополии на източната православна черква, рѫководена отъ Цариградската патриаршия, която тогава е била противница на западната черква рѫководена отъ папата.

Отъ момента когато християнството е било прието за държавна религия, отъ тоя моментъ двѣтѣ голѣми империи, Византия и Римъ сѫ използували това учение за държавни цели и привличане на разнитѣ езически племена чрезъ черквата. Но докато западната черква слѣпо се е придържала у догмата за „триезичието“ и не е допускала да се превежда и чете евангевието освенъ на грцъки, еврейски и латински, източната черква — напротивъ е превеждала на всевъзможни езици черковнитѣ книги: коптски, етиопски, сирийски, арменски, готски и др. и съ това е разширявала своето влияние за борба и изместване влиянието на Римъ. И това положение е било въ полза на македонскитѣ славяни, които се загрижили за разширяване на тѣхната писменость съ звуковитѣ особености на своя домашенъ говоръ. Кирилъ и Методи следъ като изнамѣрили азбуката и превели християнскитѣ книги на матеренъ езикъ, отворили школи и създали първитѣ културни деятели за разпространение на писменостьта. Завършили успѣшно своята културна мисия въ границитѣ на своето отечество Славуния съ пригоденъ вече учителски кадъръ, тѣ тръгнали между езическитѣ славяни да проповѣдватъ християнството и да разпространяватъ своята родна македонско-славянска писменость

Чрезъ разпространение на християнството и писменостьта на практика се е получило пълното мобелизиране славянскитѣ народни маси на фронта на византийската политика противъ влиянието на Римъ. А въ България тая проповедь се е отразила гибелно върху политиката и влиянието на вироглавитѣ мизийски езически ханове и боляри. Разтящето влияние на християнството и идеята за славянска писменость средъ езическитѣ маси въ България засилило позициитѣ на славянската партия на чиято страна миналъ и двореца въ лицето на ханъ Борисъ, който приелъ християнството и македонско-славянската писменость. Възприемането на славянството и македонско-славянската писменость отъ ханъ Борисъ е голѣмъ успѣхъ на Византия и преди всичко на македонскитѣ славяни, които чрезъ това създадоха условията за победата на славянитѣ въ България, за борба и изгонването на прабългаритѣ отъ държавнитѣ учреждения, за тѣхното пославянчане, за сломяване ханския духъ и навиване врата на вироглавитѣ езичници боляри.

Побѣдата на славянитѣ въ България бѣ тържество на демокрацията и мира надъ реакцията и войната.

Македонскитѣ славяни подпомагаха славянската партия за изкореняването ханския духъ и за установяването на траенъ миръ. Следъ победата на славянската партия, въ България, създадоха се условията за едно трайно съюзяване между македонскитѣ и българскитѣ славяни и приятелски връзки между всички южни славяни и Византия.

По тоя начинъ и при тия политически условия, дѣлото на възраждането на македонскитѣ славяни прескочи границитѣ на Македония и намѣри приемъ не само въ съседната ней България, Панония, а и въ подалечнитѣ страни, кѫдето разнитѣ славянски племена приеха азбуката на мекедонскитѣ славяни като основа за развитието на своитѣ диалекти отъ кѫдето въ продължение на времето днесъ сѫществующитѣ славянски народи сѫ развили и усвършенствували своя писменость въ духа особеноститѣ на своитѣ говорими домашни езици.

Следъ като сѫ наложили тържеството на своитѣ идеи, македонскитѣ славяни се съюзили съ българитѣ ца Бориса и отъ България и Македония презъ 865 год. възникнала една голѣма югославянска държава вѫтре въ която е билъ възстановенъ мирътъ и политиката за обединението на всички южни славяни. Тая политика се е удобрявала и отъ Византия, поради което необезпокоявани славянскитѣ народни маси се отдали на миренъ трудъ. Но славянския вѫтрешенъ гражданскі миръ е билъ нарушенъ отъ прабългаритѣ езически боляри, които възстанали срещу Бориса и неговата политика, съ цель да отхвърлятъ християнството и нарушатъ съюза съ македонскитѣ славяни, който обезпечавалъ неограничената власть на Бориса, въ който тѣ виждали опастность за тѣхното политическо и икономическо господство.

Възстанието на езическитѣ боляри Борисъ го потушилъ по най-жестокъ начинъ, като не пощадилъ дори женитѣ и децата на възстаницитѣ. Тая жестока мѣрка е била взета за затвърдяване славянското единство и позициитѣ на мира. Успѣшното потушаване на възстанието повдигнало престижа на Бориса средъ *българитѣ и македонцитѣ*, които желаели да се заякчатъ създалитѣ се връзки между двата славянски народи.

Така се затвърдили условията, които сѫ благоприятствували развитието на македонската писменость и култура средъ българитѣ, сърбитѣ и другитѣ южни славяни.

По нареждането на Охридската архиепископия учителитѣ на македоно-славянската писменость Климентъ,

Ангеларъ, Горраздъ и др. сѫ отишли въ Моравия да проповѣдватъ и разпространяватъ писменость. Но тамъ тѣ срещнали противодействието на римскитѣ емисари и били изгонени. Мизийскитѣ славяни посрешнали изгоненитѣ по най-тържественъ начинъ. Наумъ, Ангеларъ, Гораздъ и др. останали при Борисъ, който имъ далъ всички улеснения да останатъ въ България и да повдигатъ съзнанието на народа. Отъ изгоненитѣ само Климентъ се е върналъ въ Македония. Той е билъ най-даровития, най-учения и популярния македонски деятель, който се е отличавалъ отъ всички съвипустници отъ генерацията на двамата свѣти братя, по знания и благородство. Когато сѫ ставали цариградскитѣ черковни събори на македонския деятель Климентъ се е обрѫщало внимание и му се е правила голѣма честь.

Поради факта, че е билъ много популяренъ официалната черква го е поставила въ списъцитѣ на свѣтиитѣ. Климентъ заслужено е приелъ тая честь. Отъ организиранитѣ отъ него школи излѣзли 3500 учители, които просвѣтили и облагородили славянския духъ. За туй и славянитѣ останали признателни нему и го провъзгласили за свѣтия. Но на тоя свѣтия днесъ се оспорва неговата етническа принадлежность. Неговата дейность се взема за българска и неговата писменостъ и говоръ са старобългарски. Своята фалшификация претендентитѣ вършатъ базирайки се на два исторически паметници, написани отъ два различни автора, а именно отъ охридския архиепископъ Теофилактъ по народность гръкъ (1084—1107 г.) и отъ охридския архиепископъ Димитъръ Хомотянъ тоже гръкъ презъ XIII вѣкъ, които сѫ написали житие на Климентъ Охридски.

По силата на съюзаването и създадената близость него сѫ го назовавали, не всѣкога съ чисти намерения, за прѣвъ български духовенъ глава. Климентъ никога не е билъ и не се е назовавалъ *български*, а *словенски* „на I-ва Юстинияна и всея България“.

Но дори и да се взиматъ подъ внимание тѣзи два исторически паметника думата *българинъ* не е етнически белегъ, който да говори въ полза на ония които твърдятъ, че македонцитѣ били българи. Въ своята книга „Климентъ Словенски“, македонския ученъ Г. Д. Баласчевъ твърди, че титлата архиепископъ български е дадена на Климентъ едвамъ презъ XIII и XIV вѣкъ и че презъ VIII и IX вѣкъ никой не е смѣелъ да му прикачи подобна титла. Изтъквайки нѣкои исторически факти

споредъ които той се е наричалъ *епископъ словенски*, Баласчевъ прави смѣло заключение: „Климентъ не е билъ никога българска епископъ."

Но оставеното политическо име *българинъ*, при каквито и да сж обстоятелства, далечъ не заменя етническото такова *македонецъ*. Учебната деятелность отъ времето на Климентъ е *македоно славянски* и нейното ризвитие презъ IX вѣкъ е достигнало до цвѣтущи размѣри. Развитието на македонската писменость е станало подъ прѣкото ржководство на охридската архиепископия, която въпрѣки иекуственитѣ й нарицания е било чисто македонско висше суверенно учреждение.

ЧАСТЬ V.

РАЗВИТИЕТО НА БОЛЯРСТВОТО И ЧЕРКОВНИТѢ КОРПОРАЦИИ

Появата на богомилитѣ. Мнението на другитѣ за тѣхъ.

Македонскитѣ славяни по времето на Симеона, изгубили самостоятелностьта си и първи почувствували властьта на привилегированитѣ слоеве крепени отъ Симеона. Обладани отъ свободолюбивъ духъ, тѣ отпочнали борба. Тая борба се е разразила срещу устоитѣ на насилническия режимъ въ лицето на тогавашния черковенъ и административенъ редъ. Носителитѣ на тая борба сж били познатитѣ богомили, които разрастнали до едно масово революционно движение. Родоначалникъ и водачъ на това движение е билъ Попъ Богомилъ отъ с. Богомила, Велешко. (Не е установено дали сжществуващето сега село Богомила се е наричало и по-рано така, или то е дадено въ честь на попъ Богомилъ). По форма духовно, въ основата си то е било едно масово народно движение за политическа свобода и за социална правда.

Споредъ историческитѣ данни *Богомилството* е било социално учение съ своя обширна литература, авторитѣ на която сж били преследвани отъ поповетѣ на официалната черква и администрация и жестоко измжчвани и избивани. Богомилството е било едно *дуалистично* учение, което допущало сжществуването въ живота на две начала: *добро* и *зло*. Доброто като начало се представлявало отъ Бога, който е изразитель на лю-

бовьта къмъ човѣка, на човѣшкото въ човѣка. А *злото* е начало, което се представлявало отъ *сатаната* и което носи противоречията и всички човѣшки злини, причинявани отъ богатитѣ — негови последователи.

Това учение завладѣло маситѣ, които се обособили въ свои черковни производствени и потрѣбителни богомилски християнски общини представляващи една взаимно-спомагателна корпорация, възстановена въ духа на идеята за истинска и дѣлова човѣшка любовь къмъ ближния и хората. Тая теория притжпявала чувството на стремежъ къмъ частна собственость у членоветѣ записали се въ богомилскитѣ общини. Въведения членъ въ богомилското общество престава да мечтае да владѣе имоти. Всѣки богомилъ упражнява трудътъ си въ съответната си община отъ кждето и се издържа.

Заварената монастирска и черковна собственость тѣ не сж я унищожавали, а сж я обработвали колективно. Частното имущество признавали го до толкова, до колкото то е плодъ на трудолюбие. Експлоататорскиятъ начинъ на печелене и грабежъ строго осжждали. Бранили сж народа отъ посегателство на боляритѣ и царскитѣ бирници. Бранили сж дребнитѣ самостоятелниземедѣлци.

Цѣлото имъ учение е пропито отъ идеитѣ и принципитѣ на *братството, взаимностьта и равенството.*

И понеже системата на управление и начина на поддържане установения феодално-крепостнически редъ билъ еднакъвъ, то и богомилското учение се възприело като общъ протестъ на еднакво онеправданитѣ маси, което съ еднаква скорость и възприемчивость е обхванало народитѣ въ другитѣ държави. Но сжщо така, на това положение се дължи и еднаквата ярость въ всичкитѣ държави спрѣмо богомилството, първитѣ хора на което (апостолитѣ) сж бивали безмилостно хвърляни въ тъмница и избивани. Въпрѣки жестокоститѣ, това учение разрастнало масово и станало учение за масово движение. Носителитѣ на това учение несъмнено сж били ония интелигентни, учители на Христовитѣ идеи, които сж били непосрѣдствено свързани съ интереситѣ на народа на когото познавали болкитѣ и стремежитѣ му за благоденствие и свобода.

Въ борбата за социална правда и политическа свобода се е развила и македонската литература. Тя е започнала отъ момента когато се е почнала борбата за постигане на политическия и социаленъ идеалъ

и се е развивала въ процеса на самата борба, която въ X вѣкъ стигнала до своето най-високо напрежение и разцвѣтъ. По-конкретно, богомилското учение се е породило най-напредъ въ процеса на борбата за ревизия на черковнитѣ институти, които били въ служба на ханската власть и крепили облагодетелствуванитѣ отъ хановетѣ боляри и черковни аристократи. На тая база то се е развило и станало масово движение въ основата на което легналъ стремежа на македонцитѣ да придобиятъ своята потъпкана политическа свобода.

Възникнало при специфичнитѣ особености на двойното робство, богомилството, отъ чисто македонско творение, то се обърна въ едно интернационално учение за цѣлия свѣтъ и даде кваса на философскитѣ идеи за 18-и вѣкъ съ които бѣха напоени философитѣ и пионеритѣ отъ Великата френска революция.

Така Богомилството придоби епохално значение.

Че *богомилството* не е било обикновено за времето духовно учение и че то е било преди всичко важно срѣдство за извоюване на политическата свобода на *Македонскпя славянинъ* и завоюване на политическата власть, се потвърждава и отъ проф. *Маринъ Дриновъ* въ съчинението му томъ I стр. 446, кждето казва: „*Богомилството е преследвало политически цели, като е успѣло да организира македонския народъ въ политически общини и че то е преживѣло падането на българското царство*".

Маринъ Дриновъ не ни обяснява понятието (смисъла) на „*политически общини*". Повече отъ това, като български министъръ, той неможе да направи. Но не се иска голѣми усилия, за да разберемъ чистата истина, а именно: че *политическитѣ общини* сж ржководящия органъ на македонската богомилска партия, която е организирала народа и е завладѣла политическата власть.

Тия политически общини, за които ни говори Дриновъ сж основата на македонската държава на възстановената *Славуния* на чело съ *Шишманъ Мокри*.

Но не само Дриновъ, а и други писатели съзиратъ въ духовното учение на богомилитѣ политически цели, ведно съ това и други писатели правятъ една и сжща грѣшка като изкарватъ богомилитѣ — български политически елементъ, а държавата на Шишманъ Мокри за западна България, за българска държава.

Тая голѣма грѣшка я прави и Ив. Клинчаровъ, който въ своята брошура „Попъ Богомилъ" изкарва бо-

гомилството за българско патриотическо дѣло. Ние не ще се сърдимъ никому защото вѣрваме, че думата българинъ се взима несъзнателно и по предание останало отъ други, които пъкъ съзнателно я поддържатъ. Длъжни сме обаче, да подчертаемъ, че *попъ Богомилъ*, родоначалника на богомилството е роденъ въ с. Богомила, Велешко, за да обърнемъ внимание на ония, които пишатъ, да не преписватъ, да не взиматъ механически македонското дѣло за българско.

ЧАСТЬ VI.

ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ МОГѪЩЕСТВОТО НА МАКЕДОНИЯ

Първия македонски организаторъ Шишманъ Мокри. Фалшификация или погрѣшни биографически бележки за Мокри.

Богомилскитѣ идеи указаха застрашително влияние върху интереситѣ не само на боляритѣ въ Македония, а и въ Мизия и другаде. Отъ идеитѣ на богомилството се изплаши и византийската власть, византийската аристокрация и духовенство. Цариградскиятъ патриархъ *Теофилоктъ* е писалъ писма на *царь Петъръ* въ които му възвестява, че богомилството било смѣсь отъ манихейство и павликиянство и най-опасната ересь за строя и държавата. Теофилактъ дръзко подканилъ българския царь да я подложи на анатема — сиречъ на жестоко преследване. Петъръ, обаче, не е могълъ да ѝ противостои. Той е схващалъ по-рано отъ Теофилакта, че богомилската „ересь“ зародила се въ Македония, като географиченъ патриотизъмъ, поради интернационалния си характеръ ще се разрази въ своята стихия въ другитѣ държави и за да избѣгне едно кръвопролитно стълкновение, схващайки задачата си по-иначе отъ Теофилакта, обявилъ политическа търпимость на идеитѣ въ своята държава. Съ тая си мѫдра политика Петъръ отклонилъ за по-кѫсно възстанието на македонцитѣ които по това време сѫ владѣели вече политическитѣ общини. Това, обаче, не ги е задоволило и тѣ презъ 963 година начело съ своя боенъ вождъ Шишманъ Мокри отъ гр. Охридъ, възстанали и се освободили.

Професоръ Маринъ Дриновъ пъкъ ни казва, че князъ Мокри, споредъ гръцкия писатель Кедринъ, билъ

знаменитъ български кметъ, който ималъ власть и голѣма сила въ България. Кедринъ разбира се има предвидъ *Македания*, която нарича *България*. Но г. Дриновъ казва по-нататъкъ, че нито Кедринъ. нито нѣкой отъ византийскитѣ писатели казватъ името на този кметъ, кѫде и кога, на коя область е билъ кметъ, а по нѣкои наши народни предания, този фамозенъ кметъ що причинилъ народното движение за обособяване на македонската държава се именувалъ Шишманъ Мокри, който ималъ 4 сина: Давидъ, Мойсей, Аронъ и Самуилъ.

Пакъ споредъ тия наши народни известия Шишмановия родъ живѣелъ по напредъ въ Търново (стр. 327).

Ние мислимъ, че въпроса за мѣсторождението на Шишманъ Мокри се поставя, за да се обългари Шишманъ Мокри и самото възтание да се счита удобенъ материялъ за българска история. Щомъ Шишманъ е отъ Търново доказана е и принадлежностьта и на неговото царство, иначе ще трѣбва да се търси честно истината, която ни говори, че Шишманъ Мокри е отъ Охридъ и че рѫководеното отъ него македонско народно възстание е дѣло на македонцитѣ за социално и политическо освобождение.

При невъзможностьта да се побългари напълно всичко и да се скрие самата истина, Дриновъ пише понатамъ:

„Народното движение илп буна е било едно най-тъмно събитие въ нашата история. Ние намираме за него токо една мѫтна народна споменъ, токо едни кратки и неясни народни известия. Тая буна види се не е закачала ни най-малко Византия и се е вършила само въ предѣлитѣ на българската земя, била е съвсемъ вѫтрешна българска работа. А за вѫтрешни измѣнявания вь България, ако тѣ сѫ ставали безъ да закачатъ империята, византийскитѣ исторпци не обичатъ да говорятъ, нито пъкъ любопитствувалп да се научитъ за тѣхъ. Тѣзп историци, обаче, споменуватъ за нѣкои отъ сетниннитѣ на това голѣмо вѫтрешно събитие, които сетнини тъй или иначе сѫ докачили интереситѣ на отечеството имъ“.

По натамъ г. Дриновъ неохотно констатира, че буната е отишла напредъ и намѣрила сила още и въ самия *географскп характеръ* на *„Западна България“. Както и да е нѣма съмнение, че во времето на тази буна „Западна България се е отмѣтнала отъ царь Петъръ,*

съставила е ново особено царство, което си е избрало и новъ царь — Шишманъ. (к. н.)

Отъ това което пише г. Дриновъ ние можемъ да бѫдемъ доволни. Той е председатель на българското книжовно дружество въ Браила, което има за цель да събира материали за българска история. Дриновъ търси данни за побългаряването на историята на Шишмановото движение, което е успѣло да организира *особено царство* наречено отъ дружественитѣ книжовници и отъ самия Дриновъ *„западно-българско царство“*.

Въ твърдението си, че Шишманъ е отъ В. Търново, Дриновъ се базира на две известия: първото дошло отъ нѣкой си К. Петковъ съ което съобщилъ, че въ Зографския монастиръ на единъ паметникъ били написани имената на всички български царе, та между тѣхъ се споменувалъ и Шишманъ. Второто известие е било една латинска грамота написана отъ нѣкой си българинъ Пенчо, въ която се е твърдѣло, че Шишманъ билъ благочестивъ, християнолюбивъ и праведенъ царь и че му билъ чичо или стрико.

Като се има предвидъ цельта, която преследва Маринъ Дриновъ не е задължително вѣрването за истинността на горесПоменатитѣ две известия. Едно е само забравено да се спомене, че този Пенчо е отъ Търново, за да се знае, че и Шишманъ е търновецъ.

Но Маринъ Дриновъ, казахме, е председатель на книжовното българско двужество. Това дружество е съставено отъ българскитѣ търговци навъдили се по брѣговетѣ на Черното море. Тѣзи именно търговци съставляваха за времето най-мощното българско търговско съсловие, членоветѣ на което сѫ били родомъ отъ мизийскитѣ градове. Въ тия мизийски търговци се пробуди националния духъ и стремежътъ за възтановяването на неотдавнашното господство на Аспаруховитѣ ханове, които оставиха името си като белегъ на една своя българска държава. И тукъ въ стремежътъ на тия търговци да създадатъ отечество се роди идеята за книжовность, която да създаде материалитѣ на една българска история. Всички тия търговци действуваха въ унисонъ съ дипломацията на царска Русия и по нейна външна дипломатическа линия. Тукъ интереситѣ на българскитѣ мизийски търговци се допълваха съ великорускитѣ интереси на Балкана.

Тия сѫщитѣ причини заставиха Дриновъ първъ да търси данни и материали за произхода на Шишманъ

Мокри за да назове държавата му *западно българско царство.*

Четири години отъ възтановяването на „западното българско царство“, България била нападната отъ 10,000 руси, начело съ нѣкой си Свѣтославъ. Ако Шишмановци бѣха хора отъ западното българско царство, тѣ не биха оставили 10,000 души да опустошаватъ България. Напротивъ, по-късно, следъ смъртьта на Шишмана и презъ времето на Самуила, македонцитѣ бѣха завладѣли София и Видинъ, важни крепости на България и бѣха опредѣлили рѣзка граница между Македония и България. Историцитѣ не ни казватъ по какъвъ начинъ Видинъ и София бѣха превзети отъ македонцитѣ, дали това превзимане е станало съ война или сами градоветѣ, които били обособени въ богомилски политически общини сѫ се присъединили. Тоя фактъ е много важенъ.

Причинитѣ на *„буната“* рѫководена отъ княза Шишманъ Мокри лежи не въ нѣкакъвъ стремежъ да се отнѣме прдстола на Петра, защото той би го отнелъ въ най-критичния за него моментъ, а тия причини лежатъ въ стремежътъ на македонцитѣ да се освободятъ отъ Петъръ и неговитѣ крепители боляри. Самъ Дриновъ твърди, че буната е отишла напредъ като е намѣрила сили въ географския характеръ на Македония.

Дриновъ не знае или не иска да ни каже, че презъ X вѣкъ въ Македония, не князетѣ, а народа организиранъ въ своитѣ политически общини, билъ решающъ факторъ. Но не само Дриновъ, въ това число и Иречекъ и мнозина други историци и писатели като пишатъ историята на България не желаятъ да говорятъ за народа. Въ страницитѣ на своитѣ писания тѣ разглеждатъ само ролята на князетѣ, които едвали само тѣ като рицари воюватъ по-между си и изчерпватъ борбата въ интригитѣ и убийствата за отнемането на властьта. Тѣмъ е по-удобно да ни разказватъ за нѣкоя дворцова любовна история въ дъното на която търсятъ причинитѣ на всички събития. Като чели развитието на народитѣ къмъ прогресъ, движенията, войнитѣ и преселенията сѫ резултатъ на една случайность или каприз на този или онзи главорѣзъ бояринъ, князъ или отцепникъ злодей, който презъ епохата на федолизма само седи въ кулата на своята крепость и по заповѣдь причинява събитията отъ каквото и да сѫ естество.

При развитието на войната, държавата и нацията несъмнено важна роля е играла и личностьта. Следъ

смъртьта на Александъръ Велики се е разпаднала всемирната македонска държава. Следъ смъртьта на Атила разпадна царството на хунитѣ. Следъ смъртьта на Самуила за втори пжть се разпадна македонската държава. Но личноститѣ не сж били никога основния и най-сжществения факторъ въ събитията. Тѣ сж само изразители на противоречията, тѣ сж само знаме на борбата движена отъ народа вжтре въ географията на дадено заселено землище, или пъкъ вънъ отъ неговитѣ граници. Развитието на държавитѣ и изчезването имъ е било поради възникването на економическитѣ противоречия Тия именно противоречия ние не ги виждаме въ съчиненията на историцитѣ. Но като знаеме, какво нѣщо сж били старитѣ писатели, които сж служили само на царетѣ. ние сами ще си направимъ заключение за характера на всички събития.

ЧАСТЬ VII.

КАКЪ Е БИЛО ОБЯВЕНО ГОЛѢМОТО МАКЕДОНСКО ВЪЗТАНИЕ ПРЕЗЪ 963 ГОД.

Границатѣ и състава на македонската държава. Войната срещу Византия. Безчовѣчниятъ актъ при Бѣласица. Защо Василий биде нареченъ българоубиецъ.

За предпоставкитѣ, за подготовката и обявяването на това голѣмо македонско възтание презъ 963 г. историята е покрита съ дълбокъ мракъ. Това, което ни известява Дриновъ за възтанието е само тенденциозното му „предположение“ за мѣсторождането на Шишманъ Мокри и, че той се е стремилъ да отнема престола на Петъръ. По-сериозенъ е труда на г. Ив. Клинчаровъ изложенъ подъ заглавие „Попъ Богомилъ и неговото време“, въ който се признава еднострачивия характеръ на всичкитѣ исторически документи по това епохално събитие отъ IX и X вѣкъ и въ който се доказва, че *попъ Богомилъ* е действително личность и отъ голѣмо историческо и политическо значение. Но и г. Клинчаровъ, подобно българскитѣ му колеги, не е можалъ или не е счелъ за нуждно да се спре на географския характеръ на богомилското учение, което подготви възстанието на

македонцитѣ презъ споменатата година. На стр. 94 Клинчаровъ ни заявява, че българитѣ не донесли никаква култура отъ своето старо отечество. Интересно защо г. Клинчаровъ, може би, защото взима богомилското учение само отъ къмъ неговата социална страна, не се е спрѣлъ да отбележи географскитѣ му особености, за да се види и самата особеность на етническия елементъ въ движението, нѣщо, което не е можалъ да избѣгне Дриновъ, който забелязва, че македонцитѣ намѣрили сили въ самия географски характеръ на Македония. Все пакъ, благодарение трудътъ на Ив. Клинчаровъ, ние можахме по-внимателно да се вземъ въ идейната политико-економическа подготовка на народнитѣ маси, сложени въ политически богомилски общини, за да можемъ да си направимъ заключението и за психологическата подготовка за повдигането на едно голѣмо македонско възтание, което събори болярската власть и унищожи политическото ханско иго.

Нѣма данни за начина на образуването и за живота и реда въ тия първи политически богомилски общини, нито за съпроводенитѣ стълкновения при образуването на самитѣ общини. Живота не е текълъ гладко. нито пъкъ подрържницитѣ на стария редъ сѫ отстѫпили доброволно и безъ сътресения политическата власть. Поради това, че е изгорена цѣлата богомилска литература отъ победителитѣ подрържници на стария строй, ние мѣмаме възможность да видимъ картинно формитѣ на богомилския строй. Предполага се, обаче, че колективното съжителство въ политическитѣ общини да е съпроводено отъ една висока култура. Процъвтяването на тази култура предполага и единъ по-широкъ крѫгъ отъ интелигенция, която е проагитирала и обединила народа въ едно цѣло, въ единъ духъ, въ една воля, съ еднакво съзнание и стремежъ къмъ свобода. Презъ X вѣкъ идеитѣ на *попъ Богомилъ* били подети отъ народната интелигенция вербувана отъ *Климентъ*. 3500-тѣхъ учители, Климентови ученици, сѫ наистина важно условие и гаранция за тържеството на богомилскитѣ идеи. Следъ нахвърляне лозунгитѣ за промѣна на обществения строй и завземане на политическата власть, македонцитѣ водени отъ своята войнствующа и непримирима интелегенция, започна техническата подготовка на възтанието. За тая цель най-напредъ се обединили отдѣлнитѣ княжества вѫтре въ самата Македония. Презъ 963 год. въ Битоля, Прѣспа и Охридъ князувалъ *Шиш-*

манъ Мокри. Въ Струмишко — *Драгомъжъ*; Въ Воденско — *Драгшинъ*; въ Сервия — *Николица*; въ Албанския Беротъ — *Еглешъ*; въ Перникъ и въ политѣ на Витоша — *Кракра*.

Въ Скопие не е известно кой е князувалъ. Тия князе сж били само военни началници на народа, организиранъ въ политическитѣ общини, неразривно свързани съ името и силата на новата политико-економическа система. Ето тия общини провъзгласили Шишманъ Мокри за свой военначалникъ и презъ 963 год. възстанали противъ ханския редъ на нѣщата и се освободили отъ българското иго. Историята отбелязва, че първата столица на богомилска Македония е била Мъгленъ, после Воденъ, Прѣспа и най-подиръ Охридъ. Историята сжщо така отбелязва, че въ предѣлитѣ на македонската държава сж влизали Албания, северна Тесалия, северния Епиръ, Моравската долина, София и Видинъ. На изтокъ границитѣ на македонската държава се простирали до българското царство, а следъ падането му подъ Византия, до границитѣ на последната, отъ устието на р. Осъмъ, по сжщата до Трояновитѣ врата и до византийската погранична крепость — Сересъ. На западъ граничело въ крайбрѣжията на Албания и Епиръ. Историята не отбелязва по какъвъ начинъ тия съставни части на македонската държава сж се намѣрили присъединени. Знае се само, че македонскитѣ славяни отъ времето на Шишмана и Самуила не сж воювали съ никой другъ народъ, освенъ съ Византия, която е била единственъ заклетъ и най-жестокъ врагъ на Македония и на нейната нова икономическа система.

Българската история като отбелязва движението на Шишмана, задоволява се да изброи неговитѣ синове и да ни съобщи за присъединяването къмъ царството на Шишмана и Пернишкия войвода *Кракра*. Споредъ сжщата отъ 963—968 въ Македония царувалъ *Шишманъ Мокри*; отъ 968—977 г. синъ му *Давидъ*; отъ 977 до 1014 год. синъ му *Самуилъ*. Отъ 1014—1015 год. — *Гаврилъ* и отъ 1015—1018 год. *Иоанъ Владиславъ*

Съ последната година се приключва и края на Македонската държава. Историцитѣ като отбелязватъ това не желаятъ да се ровятъ въ нейния произходъ и въ нейната мощь, нито пъкъ се спиратъ върху причинитѣ за нейното разгромяване.

Следъ смъртьта на Шишманъ Мокри ржководството на македонскитѣ вcase въоржжени сили поелъ синъ му *Давидъ*.

Презъ негово време византийцитѣ окончателно покорили България. Забележително е, че Македония, която съ всичкитѣ й отдѣлни географски области макаръ да е съставлявала голѣма и силна държава, не е помогнала на България въ борбата й срещу Византия.

Изъ между всички военни вождове на македонската държава, най-даровития е билъ Самуилъ. Неговата слава на мждъръ и храбъръ ржководитель е прогърмѣла на всѣкжде по свѣта. Презъ негово време срещу стария феодаленъ строй възтанала и Босна и се е обособила въ отдѣлна богомилска държава. Самуилъ олицетворявалъ величието на македонския духъ следъ Александъръ Велики. Той се е проявилъ съ вѣщина и въ стопанската политика. Презъ негово време се отводнили много блата чрезъ прокарани канали, които давали възможность за препитание на населението. Тоя фактъ самъ по себе си говори за голѣмата култура и техника у македонцитѣ по времето на богомилитѣ. Самъ Самуилъ е билъ най-ярькъ богомилъ. Историята отбелязва че той си взелъ за жена една гъркиня изъ единъ провинциаленъ градъ, което значи, че не е търсилъ връзка съ никой царски дворецъ. Малцина говорятъ за живота на Самуила. Неговиятъ животъ не ще бжде въ никой случай тоя на царетѣ. Това което българската история ни предава, че той е градилъ разкошни дворци не сж нищо друго освенъ яки крепости за отбрана. Самуилъ предвиждалъ ожесточенията срещу реда и идеитѣ насадени въ македонската държава и не е ималъ възможность да се отдава на удоволствието за разкошество. Нѣкои историци пишатъ за Самуила като за най-храбъръ и достоенъ за подвизи и слава водачъ. Но никой отъ писачитѣ не се опитва да поясни обективно силата на Самуила, за да ни покаже въ що се състои и величието на неговия духъ. Тия писатели, като не искатъ да говорятъ за богомилитѣ и за земята, въ която тѣ за първи пжть се появиха, величаятъ Самуила, а Македония заедно съ всички присъединени къмъ нея страни и народи наричатъ западна България. Силата на Самуила се корени въ основата на богомилската икономическа система. Неговата войска е била доброволно събрана изключително изъ богомилскитѣ политически общини. Въ редоветѣ на тая войска се е числила и една друга не малка часть войска отъ арменски доброволци *богомили*, които били възтанали противъ Византия, но победени се отправили къмъ Мекедония и се

причислили къмъ армията на Самуила (Д-ръ М. Панчевъ — Библиотека „Славянска беседа“ стр. 84)

Присъединяването на отдѣлнитѣ географски области къмъ „Самуиловата държава“ не ще да е съпроводено съ войни и насилия огъ страна на Самуила, както иска да ни увери Дриновъ, а чрезъ доброволно съгласие на народитѣ организирани и сложени въ политически богомилски общини, възтановяването на които се е предшествувало отъ една упорита победоносна борба надъ поземлената аристокрация и духовенството отъ официалната черква.

Разширението на богомилството силно обезпокоило Византия и господствующитѣ среди на Балканитѣ, които се сплотили около византийския престолъ. На императора Васили II се е паднала задачата да ръководи гигантската борба срещу Мекедония, носителка на новия социаленъ строй. Презъ 991 година византийскитѣ управници схващайки голѣмата опастность отъ растящето влияние на богомилството, побързали да сключатъ примирие съ всички отдѣлни емири, воюващи по това време съ Византия и изтеглили гарнизонитѣ отъ всички далечни провинции отъ Мала-Азия и Африка, които изпроводили срещу Македония. Отъ тая година започва страшната борба между богомилска Македония на Самуила и феодална Византия на Васили II. Следъ като цѣлата Византийска армия е била пренесена на Балкана, Васили заминалъ да инспектира войската въ Солунъ — втората Византийска столица. Край Солунъ е била съсредоточена една голѣма армия, която е била повѣрена на видния пълководецъ арменеца Григори Таратонитски. Самуилъ знаелъ намеренията на Василия и изпреварилъ настъплението на византийскитѣ войски, които нападналъ и разбилъ, а самия пълководецъ убилъ. Това улеснило Самуила и той се впусналъ въ походъ за едно нападение надъ древна Морея (Гърция). Хитрия византийски императоръ Васили II схваналъ плана на Самуила и изпровидилъ една втора голѣма армия по диритѣ на Самуила. Самуилъ успѣшно миналъ Тесалия, Беотия, Атика и навлѣзълъ въ Пелопонесъ. Но той не е ималъ за цель да ги превзима, а да снабди армията си съ провизии и богатства за една дълга борба съ Византия, каквато му предстоела.

Когато Самуилъ се връщалъ съ богата плячка ненадейно билъ нападнатъ отъ пълководеца Никифоръ Уранъ, въ момента, когато войскитѣ на Самуила разположени на

палатки почивали изморени отъ дългъ пжтъ. Това нападение са извършило при реката Сперхий. То е било сполучливо за византийския пълководецъ, който разбилъ Самуила и го прогонилъ презъ планината Пиндъ, презъ кждето Самуилъ едвамъ можалъ съ една часть войска да се спаси, като оставилъ всичката плячка (996 г.)

Като се върналъ въ Македония, Самуилъ преживѣлъ едно нещастие причинено по негова вина. По времето когато бѣ разбилъ пълководеца Григори, той пощадилъ живота на неговия синъ Ашото, заловенъ по време на боя, когото довелъ като пленникъ. Ашото билъ образованъ и красивъ мжжъ. У него се влюбила една отъ джщеритѣ на Самуила, която му извоювала свобода и се е оженила за него. Следъ женидбата Ашото билъ назначенъ за управитель на Дурацо. Но тоя коваренъ византиецъ следъ като добилъ свобода и власть предалъ крепостьта на византийцитѣ и причинилъ неизмѣрима пакость на македонската държава. Крепостьта Дурацо е била важенъ пунктъ отъ кждето македонцитѣ доставяли оржжие за държавата. Съ окупирането на Дурацо отъ византийцитѣ, прекжснала се връзката за търговската обмѣна съ западнитѣ страни.

По това време Василий II потеглилъ съ голѣма сила срещу южна Македония и отседналъ съ войскитѣ си въ Солунскитѣ полета. Историята отбелязва, че въ борбата си за завладяването на Македония, Васили си е служилъ съ подкупъ и увѣщание на отдѣлнитѣ войводи, които крепили Самуиловата държава. Василий билъ улесненъ отъ войводата Драгшинъ, началника на воденския гарнизонъ, който миналъ безъ бой на страната на императора. Това е станало въ 1001 годинѫ. Ние не допускаме една измѣна на Драгшина, но по-скоро едно разбиване на неговата войска по силата на което Василий презъ 1001 година превзелъ Воденъ и учредявайки се, замислилъ четвърти походъ срещу държавата на Самуила.

Въ сжщото време, когато Василий се затвърдилъ въ Воденъ, една голѣма армия обсадила Видинъ. Следъ превземането на Воденъ и Дурацо и обсадата на Видинъ положението на Самуила станало критическо. Но Самуилъ не губилъ време и скоро събралъ войска, която извелъ по планинскитѣ висоти на Огражденъ и Бѣласица, кждето се укрепилъ очаквайки войскитѣ на Василия. Обсадата на Видинъ отъ страна на византийцитѣ имала за цель да изолира Самуила отъ храни. За да

придобие храни Самуилъ се решилъ на единъ смѣлъ актъ. Той потеглилъ съ една часть отъ войската си за Одринъ и на 15 августъ 1002 година въ деньтъ когато се състоялъ панаиръ, успѣлъ да влезе и да го плячкоса. Но на връщане при Скопие той билъ изненаданъ отъ войскитѣ на Василия, които въ негово отсѫтствие се вмъкнали въ Скопие и дръзко нападнали войскитѣ на Самуила и му отнели всичкитѣ храни задигнати отъ Одринъ. Това дръзко нападение и вмъкването на Василия въ Скопие произлѣзло отъ страшната измѣна на управителя на града князъ Романъ сина на Петъръ, (бълг. царь) и внукътъ на Симеона, когото Самуилъ спасилъ отъ византийцитѣ и го назначилъ за управитель на града (254 г. Иречекъ). Неблагодарния Романъ въ жилитѣ на когото текла ханска кръвь, проявилъ своя зла деспотска наклонность. Това причинило кръвопролитна битка между войскитѣ на Василия и Самуила. Въ тая битка Васили билъ сразенъ. Но той ималъ успѣхъ въ Видинъ. Видинци изчерпали хранитѣ си и не могли да удържатъ обсадата. Следъ 8 месечна тежка борба тѣ се предали.

Тия сѫ само отдѣлнитѣ факти на една страшна и кръвопролитна война между Богомилска Македония и феодална Византия.

Тоя походъ, обаче, далъ резултати за Василия, който си бѣ поставилъ за цель да победи Самуила. Видинъ, Дурацо и Воденъ сѫ били важни стратегически пунктове, които дали голѣма надежда на Василия и той решилъ да събере отново войска за единъ новъ походъ. Цѣли 12 години отбелязва Иречекъ той се приготвлявалъ за решителна война. Презъ 1014 година Василий отново подновилъ войната съ Македония. Самуилъ отправилъ една часть отъ войската си на чело съ пълководеца Несторица по долината на Вардаръ къмъ Солунъ. Но при завързалото се сражение Несторица билъ убитъ. Тогава Самуилъ предпочелъ да се укрепи въ планинитѣ Бѣласица и Огражденъ и отъ тамъ да наблюдава движението на византийскитѣ войски. Васили, чиято войска е била два пѫти по-многобройна, знаелъ разположението на македонската войска и предприелъ обходно движение, както срещу войската на Самуила намираща се на Бѣласица, така и срещу тая часть намираща се на Огражденъ. Плана на Василий за обграждане на македонската войска напълно успѣлъ. Византицитѣ се вмъкнали въ полето и пресекли връзката между

двѣтѣ отдѣлни Самуилови армии. При завързалото се сражение македонцитѣ, ако и да сж се били храбро, били победени. Въ мѣстностьта „Ключъ" паднали много македонци убити и 14,000 пленници. По заповѣдь на императора Василий пленницитѣ били ослѣпени, като е оставено само на сто — единъ за водачъ съ по едно око. Така осакатена македонската войска била изпроводена въ Прилепъ при Самуила. Като видѣлъ безпомощни своитѣ хора Самуилъ изгубилъ съзнание и следъ два дни починалъ на 14.IX.1014 година.

Тъй въ непрекъснати войни съ византийцитѣ, македонцитѣ, които презъ 963 година бѣха намѣрили изходъ отъ вътрешнитѣ си противоречия, бидоха победени и на 29 юний 1914 година при Бѣласица жестоко наказани. Тая жестокость се дължи на особения характеръ и обликъ на Самуиловата войска и тая на Василий II. Двѣтѣ тия армии съ еднаква упоритость и устойчивость се борѣха на животъ и смърть. Войнитѣ които се водѣха цѣли 30 години, бѣха войни на две коренно различаващи се по характеръ системи, борѣщи се на животъ и смърть. Въ тая борба византийцитѣ бѣха технически и материално подготвени поради което и победата бѣше на тѣхна страна. На различията въ систeмитѣ се дължи и безчовѣшкия актъ извършенъ надъ 14,000 пленени македонци — Самуилови войници, както и по-сетнешното ослѣпяване на всички паднали въ пленъ князе и войводи.

Тоя безчовѣченъ актъ на Василия не може съ нищо да се окачестви. При установения тогава християнски моралъ, при тая висока византийска цивилизация, постжпката на Василия срещу войници отъ други народи, и при това пленени и обезвредени би била жестоко осждена. Василий е водилъ война срещу много други народи въ Мала Азия и другаде. Той се е билъ и съ ханска България, но никжде не е отбѣлезалъ постжпка на безчовѣчие другаде както тая извършена по лична негова заповѣдь надъ пленинитѣ отъ войската му Македонски войници. Тоя садистически актъ и методъ на отмъщение надъ едни заловени и обезвредени свои противници говори за единъ необикновенъ характеръ на борбата, коренно различаваща се отъ до тогава воденитѣ войни за плячка и завладяване на земи. Тоя безчовѣченъ актъ е отражение на една бѣсна агитация противъ богомилството, резултатъ на която е и онова дръзко писмо на византийскиятъ патриархъ *Теофилактъ до царь Петъръ*, съ което му заповѣдва *да преследва*

жестоко омразнитѣ богомили, да изгаря тѣхната литература, да конфискува имотитѣ имъ, да гори на клада апостолитѣ имъ. Още отъ появяването на богомилитѣ допреди Македонското възтание презъ 963 год., всичкитѣ, почти власти преследваха Богомилскитѣ апостоли и заловенитѣ ги изгаряха на клади. Но следъ като богомилитѣ успѣшно се обособиха въ политически общини станаха опасни за сѫществуващия строй и завземайки властьта, минаха въ настѫпление за отнимане всички привилегии на господствуващитѣ боляри, хановетѣ и тѣхнитѣ крепители — поповетѣ. И именно тукъ въ засегнатитѣ икономически и политически интереси на господствуващитѣ срѣди въ византийската империя, въ отричането на цивилизацията имъ се корени тая крайно безумна мѣрка за тоя извършенъ безчовѣченъ актъ на Бѣласица.

Византийцитѣ нарекли Василия „Вулгароктонъ". Подъ това понятие тогавашнитѣ писатели и лѣтописци разбирали пришелцитѣ, които дошли отъ вънъ и се заселили въ предѣлитѣ на византийската империя. Тия пришелци се наричали отъ византийцитѣ *варвари* — хора жестоки и безъ култура. За такива се взиматъ българитѣ на Аспаруха, за такива сѫ взети и македонскитѣ славяни.

Днешнитѣ български учени отъ това прозвище *„Вулгароктонъ"* прикачено на жестокия убиецъ императора Васили II, правятъ политика. Тѣ дръзко заявяватъ, че избититѣ и осакатени войници македонци на Бѣласица сѫ били българи.

Но въ историческо отношение и езикова смисъль на думата, Византийцитѣ сѫ нарекли Василия *„Вулгароктонъ"* (пришелецъ), а не тенденциозното тълкуване на думата „Вулгароктонъ" (Българоубиецъ).

ЧАСТЬ VIII.

МАКЕДОНСКИТѢ СЛАВЯНИ СЛЕДЪ СМЪРТЬТА НА САМУИЛА

Възстанието на македонцитѣ презъ 1014 година

Непосрѣдствено следъ смъртьта на Самуила, синъ му Гаврилъ повелъ борбата срещу Византия. Но въ пѫтя на тая борба се изпречили трудности, предизвикани отъ вѫтрешенъ разколъ създаденъ отъ аспирации и раздвоения долу въ самия народъ. Братовчеда на Гав-

рилъ Иванъ Владиславъ устроилъ заговоръ и при единъ успѣшно извършенъ превратъ свалилъ отъ престола Гаврилъ и го убилъ, него и цѣлото му семейство. Това е било продиктувано отъ новосъзданенитѣ настроения следъ жестокия актъ на Василия при Бѣласица. Народнитѣ маси като чели се почувствували изморени да продължатъ борбата срещу Византия и не желаели, или нѣмали сили да противостоятъ. По тия причини въ Македония се създали две партии една на друга крайно враждебни, които въ взаимна саморазправа разчистили пѫтя на Василия къмъ проникването му въ вѫтрешностьта на Македония и нейното политическо покоряване.

Отъ разразилитѣ се вѫтрешни борби и станалия воененъ превратъ противъ Гаврила, може да се сѫди, че Македония въпрѣки поражението на Самуила при Бѣласица, не е била победена. Победата на Василия дошла отъ победата на опортюнистически настроенитѣ елементи на капитоланската партия, която искала да признае върховенството на Византия и да сключи миръ. На чело на тая партия стоялъ войводата Богданъ — началникъ на гарнизоннитѣ войски въ Струмица и патриархътъ Давидъ. Партията на Богдана се е наложика въ Македония и изпроводила пратеници въ Сѣръ, кѫдето се намиралъ Василий, комуто врѫчили решението си да просятъ отъ Византия миръ. На чело на делегацията стоялъ войводата Дракшинъ и Кракра, които врѫчили безвъзвратното решение на партията, водена отъ Богдана и патриарха Давидъ, да сключатъ миръ съ Византия и да признаятъ стария сѫществуващъ редъ за който се бѣ отпочнала тая толкова жестока война.

Тъй се подготвило тържественото навлизане на Василия въ Македония и Охридъ. За това се е водило цѣли 10 години вѫтрешна кървава борба.

Подпомогната отъ Византия партията на Богдана превела византийскитѣ войници въ собственото си отечество, кѫдето по най-безчовѣченъ начинъ сѫ избивали упорствуващитѣ последователи на Самуила, които предпочитали смъртьта предъ позорния банкрутъ, предъ врага. Въ тая кървава борба последенъ отъ войводитѣ, който бранилъ независимостьта на своетв отечество е билъ *Сермонтъ*, — началникъ на гарнизоннитѣ войски въ Сремъ и Дунавъ, както и войводата *Ивацъ*, единъ отъ последнитѣ и храбри последователи на Самуила. Отъ 1014 до 1024 год., цѣли 10 год. се е водила вѫтрешна кървава гражданска война.

Съ загиването на последнитѣ войводи се свършва и жестоката война между Македония и Византия. Презъ 1024 год. Македония напълно попаднала подъ робство, което е траяло цѣли 19 години.

Презъ 1040 год. македонцитѣ отново възстанали. Главното огнище на възстанието е било въ Моравската область. Възстанието избухнало най-напредъ тамъ. То се е ржководило отъ *Петъръ Делянъ*, синъ на Гаврилъ, убитъ отъ партията на пораженцитѣ. Успѣшното затвърдяване на възстанието въ Нишъ, даде подтикъ за разгарянето на една противовизантийска борба на всѣкжде изъ старитѣ предѣли на Македонската държава. Възстанали македонцитѣ отъ Скопската область, възстанали отъ Драчката область и отъ всѣкжде между Адриатическото и Йонийското морета.

Възстаналитѣ население се обединили и провъзгласили за единственъ водачъ на войскитѣ отъ възстаналитѣ области — Петъръ Делянъ, който потеглилъ срещу Солунъ. Първоначално Делянъ имал успѣхи срещу Византийската войска. Но на идущата година по вина на единъ отъ неговитѣ войводи. на име Алозиянъ, билъ разбитъ и плененъ.

Следъ това поражение на македонцитѣ, историята отбелязва още два други опита на македонцитѣ и други населения да отхвърлятъ Византийското иго. Презъ 1072 год. водени отъ нѣкой си Георги Войтехъ пакъ възстанали, но били разбити. Презъ 1079 год. Македонски, Български и Тракийски богомили възстанали, но били жестоко потжпкани.

Ние не ще се спираме на отдѣлнитѣ нападения и нахлувания на разни групи и племена отъ кумани, печинеги и др., които налитали въ владѣнията на Византия за плячка и ставали естествени съюзници на потиснатитѣ населения, които често възставали.

Презъ XI вѣкъ македонцитѣ отново възстанали и образували ново княжество начело съ княза *Добромиръ Стрезъ*. Историцитѣ обикновено не обичатъ да се ровятъ въ отношенията на маситѣ, за да търсятъ дълбокитѣ причини на събитията, а отбелязватъ само, че презъ XI вѣкъ възникнало ново македонско княжество начело съ Стрезъ.

Границитѣ на това княжество не сж известни въ историята. Споменава се само, че *Добромиръ Стрезъ* имал построена крепость по Огражденъ и Бѣласица, най-важната отъ които е била „Демиръ-Капия. Историята

сжщо така отбелязва, че вследствие отслабването на византийската централна власть презъ XI вѣкъ народитѣ на Балкана постепенно се освободили отъ византийското иго. На Балкана, по стратегическитѣ клисури, се издигнали самостоятелни крепости, които били чисто богомилска работа за пазене свободата на населенията сложили се въ своитѣ свободни селски и градски политически общини.

Тъй въ дълги революционни войни, македонскитѣ славяни сж отслабнали економически и организационно и изпаднали отново подъ тежко политическо, национално и економическо робство.

ЧАСТЬ IX.

СЛЕДЪ ДЪЛГОТО РОБСТВО

Кръстоносцитѣ на Балканитѣ. Завладяване на Македония и Проливитѣ. Възстание противъ латинцитѣ. Война за крепостьта „Просекъ". Изгонването на Добромиръ Стрезъ. Смъртьта на Калояна. Избиване на богомилитѣ. Македония презъ времето на Асенъ II.

Следъ окончателното разгромяване на богомилска Македония, винантийската власть на привилегированитѣ е усигурила спокойствието имъ по най-прекъ и жестокъ начинъ, като е избивала богомилитѣ. Отдали се на охоленъ животъ, привилегированитѣ, изоставили и наборната система. Бждещата армия е била вече рекрутирана отъ наемници нормани, българи, кумани и др, Византийската аристокрация се е облегнала на тая пъстра войска и се е отдала на удоволствия. Възстановено било по особенъ начинъ попското чинопочитание. Държавата презъ време на Василия била нѣщо като попска република, въ която блаженствували само военнитѣ, аристократитѣ и поповетѣ.

Широкитѣ народни маси тънѣли въ мизерия, поради което и се подкопвали устоитѣ на държавата. Отдала се всецѣло на удоволствие, византийската господствуваща класа не е могла да противостои на съперничеството на Италианскитѣ търговци, които бѣха наводнили византийскитѣ пазари съ своитѣ стоки и които бѣха почнали да указватъ влияние, върху външната и

и вжтрешната политика на империята. Тия търговци въ процеса на търговията, неусетно бѣха станали голѣми фактори и бѣха са явили проводници на латинскитѣ стремежи вжтре въ Византийската държава. По тия причини презъ 1180 год. въ „Златния рогъ“ били заселени 60,000 души латинци. Най-голѣмо влияние придобили венециянцитѣ. Мѣстното население се отвращавало отъ безгрижието на духовната и светска византийска аристокрация и се привързало къмъ венецианцитѣ, които увѣрявали народа, че едно венецианско управление би облекчило тѣхната сждба. Венецианцитѣ подтикнали подтиснатитѣ народи въ империята къмъ възстание. Настжпила революционна ситуация. Възстанали и българитѣ и македонцитѣ. Отъ тия възстания се възползували норманцитѣ, които се появили на 200 кораби при Драчъ и слѣзнали на сухо. Подпомогнати отъ мѣстното население нормандцитѣ свободно стигнали въ Солунъ и отъ тамъ за Цариградъ.

Отъ туй положение се възползвали българитѣ, които възстанали на чело съ двамата братя Асенъ и Петъръ. Асенъ се провъзгласилъ за ханъ на българитѣ, но билъ убитъ отъ болярина Иванко.. Историята на това убийство е мжглява. Причинитѣ на убийството не сж уяснени. Тѣ не произлизатъ отъ интригитѣ на византийскиятъ императоръ, както ни увѣряватъ нѣкои отъ българскитѣ писатели, а отъ: между феодалнтѣ славянски и противославянски противоречия и иматъ географиченъ и народностенъ характеръ. Иванко е изразитель на интереситѣ и тежненията на Мизийскитѣ и Мекедонскитѣ славяни, Това убийство възбудило духоветѣ на антиславянскитѣ елементи въ държавата, които успѣли да наложатъ за ханъ Калоянъ, крайно военолюбивъ, който по нататъкъ ще видимъ, билъ убитъ тоже отъ славянитѣ.

Презъ 1196 год. византийцитѣ обявили война на македонцитѣ. Стрезъ съ войската си се закрепостилъ въ крепостьта „Просекъ“ при „Демиръ-Капия“. Тая крепость била яко въоржжена съ всички модерни за времето въоржжения. Византийския императоръ Алекси (1198 год.) обсадилъ крепостьта, но македонцитѣ съ метателни машини поразили императорската войска. Императорътъ се увѣрилъ въ несъмнителната сила на мекедонцитѣ и сключилъ примирие, Следъ примирието Срезъ се оженилъ за дъщерята на братовчеда на императора — *Протостратора Камица* (Иречекъ 304).

Оженването само по себе си говори за възстановилата се мощь на македонскитѣ славяни.

На идущата година македонцитѣ потеглили срещу византийцитѣ, които имъ излѣзли на среща но били разбити, а самия Протостраторъ Камица билъ плененъ.

Следъ това стражение византийцитѣ съ измама подвели Иванко и Стреза, пленили ги и ги отвели въ Станимака при императора (Иричекъ 305). Иречекъ ни съобщава, че Стрезъ е билъ освободенъ отъ шура си Протостратора Камица, който бѣ освободенъ отъ Македонцитѣ на Среза и Иванко. Въ тая си постжпка Камица проявилъ сомостоятелность и възмущавайки се отъ начина по който сж били задържани Стрезъ и Иванко, поискалъ обезщетение отъ императора. И понеже императора отказалъ да даде обезщетение за зетя на Камича, последния миналъ на страната на македонцитѣ и заедно съ тѣхъ се вмъкналъ въ Тесалия и я завзелъ, като оставили Смолянската область да се охранява отъ намѣстника на Иванко — Киприотъ Спиридонакъ-

Презъ това време българитѣ начело съ Калояна нападнали византийцитѣ и съ пристжпъ завзели Варна. Византийцитѣ вмѣсто отпоръ сключили примирие съ българитѣ. Въ лицето на българскиятъ царь Калоянъ тѣ видѣли своя естественъ съюзникъ. Мирътъ съ българитѣ се налагалъ поради възстанията и враждебнитѣ действия на македонцитѣ въ Тесалия. отъ една страна и поради претенциитѣ на латинцитѣ надъ Цариградъ и Проливитѣ, отъ друга.

Презъ юний 1203 г. предъ Цариградъ се появили 300 кораби съ войска, наречена кръстоносци, съставена отъ венецианци, ломбардци, французи и нѣмци, за да турятъ край на византийската империя. Кръстоноситѣ превзели Цариградъ и образували латинска държава, която основали по чисто феодаленъ образецъ и я подѣлили между нѣколко феодали, които си избрали помежду за ииператоръ графъ Балдуинъ Фландрийски.

Солунъ съ Македония, кръстоносцитѣ дали на Бонифиций Манфредски,

Френскитѣ херцози си раздѣлили Гърция, а венецианцитѣ взели крайбрежнитѣ морски области на полуострова и часть отъ Цариградъ и островъ Критъ.

Това разпредѣление показва самия характеръ на войната. Венецианцитѣ като опитни търговци взели това което за търговията е най-важното.

Следъ успѣшното настаняване на латинцитѣ въ Цариградъ Папа Ионикенти III се опиталъ да привлече българитѣ въ лонното на своята черква като изпратилъ на Калояна царска корона. Калоянъ разбралъ че латинцитѣ не сж окончателно затвърдени въ Цариградъ и предѣлитѣ на Византия и не сж непобедими. И понеже новитѣ господари заплашвали интереситѣ на мизийскитѣ търговци и династическитѣ интереси на Калояна, последния събралъ войски и се отправилъ срещу войскитѣ на Балдуина.

При Одринъ станала битка въ която Балдуинъ билъ разбитъ и плененъ (1205 г.) Подтикнатъ и тласканъ къмъ войни Калоянъ обявилъ война и на македонцитѣ и превзелъ крепостьта „Просекъ", като прогонилъ македонския войвода тамъ и оставилъ за гарнизоненъ началникъ нѣкой си велможа Шишманъ. Превземането на „Просекъ" е станало съ измама. Стрезъ се е биелъ съ войскитѣ на Бонифиций, когато Калоянъ дошелъ ужъ на помощь на Стреза, но прогонилъ малкиятъ му гарнизонъ и се настанилъ въ неговата крепость „Просекъ" (Иречекъ 316).

Въ своитѣ походи и войни противъ латинци и македонци Калоянъ билъ подкрепванъ отъ византийцитѣ. Той билъ голѣмъ деспотъ, поради което въ Пловдивъ възстанали срещу неговата власть. Следъ като прогонилъ Стрезъ той се отправилъ за Солунъ и го е обсадилъ. Но тукъ намѣрилъ си смъртьта отъ поставенъ военненъ, който го убилъ една нощь въ своята палатка (1207) г.

Историята не отбелязва причинитѣ на неговата смърть. Убийството, обаче, е дѣло на македонцитѣ, които възстанали и, едновременно съ убийството на Калояна, прогонили велможата *Шишманъ*, оставения отъ него за началникъ на гарнизона на крепостьта „Просекъ" и провъзгласили за началникъ на крепостьта болярина *Славъ*, който ведно съ Стрезъ умѣло бранилъ интереситѣ на македонцитѣ.

Ето всички тия събития и войни сж резултатъ на славянска несговорчивость, на партизанскитѣ ежби по ханска и славянска линия, отъ една страна, и на противославянски настроения и влияния отвънъ налагани чрезъ **неславянския елементъ** въ славянскитѣ страни.

Следъ смъртьта на Калоянъ българскиятъ престолъ се заелъ отъ сестрениятъ му синъ Борилъ. Той сключилъ съюзъ съ новообразуваната никейска държава въ Мала Азия и подновилъ военнитѣ действия

противъ латинцитѣ. Но на 31 юлий 1208 г. при Пловдивъ билъ разбитъ отъ войскитѣ на императоръ Хенрихъ. Поражението на Бориловитѣ отряди се дължи на пасивната съпротива на масата отдолу противъ неговитѣ планове за войни и завоевателни стремежи ревниво подържани отъ нѣколко алчни за земя и богатства феодали. Борилъ измѣнилъ на традициитѣ, интереситѣ и желанията на своя народъ и се обрекълъ да служи на латинския императоръ Хенрихъ. По нареждане на папата, Борилъ извършилъ и едно кърваво злодеяние. Съ негово съгласие се е свикалъ голѣмъ богомилски съборъ. Това е било съ целъ да се избиятъ апостолитѣ на богомилското движение, което и следъ падането на Самуиловата държава продължавало да съществува и се развива. На 11.II.1211 година богомилскитѣ делегати неподозирайки заговора отишли на събора. Но тамъ били изловени и избити. По тоя поводъ Иречекъ казва: „още не сѫ уяснени причинитѣ за приемането на такава мѣрка". (стр. 322). Това възбудило цѣлия богомилски свѣтъ. Народътъ воденъ отъ българската богомилска черква (източната) се е вдигналъ на въоръжена борба, свалилъ управляющата ханска партия, избилъ привърженицитѣ на Борила, и самия него и повѣрилъ управлението на двамата братя Асенъ II и Александъръ.

Презъ 1214 година Македония попаднала подъ властьта на епиротитѣ водени отъ деспота Тодоръ. Историята не казва какъ се е зародило движението на Тодора. нито начина по който е подчинена Македония подъ неговата власть. Следъ превземането на Македония, Тодоръ отправилъ погледитѣ си къмъ България и й обявилъ война. Но срѣщналъ организирана съпротива на българитѣ на чело съ Асенъ II, който при Пловдивъ разбилъ войкитѣ на Тодора и го прогонилъ отъ предѣлитѣ на България и Македония. Но тъй като Асенъ втори не е водилъ война съ никоя южнославянска страна, очевидно е че македонцитѣ сѫ възстанъли и сѫ помогнали на Асенъ II. Следъ тая сполучлива битка, казва Иречекъ, Асенъ II се е спусналъ въ предѣлитѣ на Тодоровото господарство и го е завладѣлъ. Той превзелъ безъ бой Македония, Сърбия, Албания и Драчъ. По тоя начинъ Асенъ II е обединилъ славянитѣ подъ лозунгътъ **„за единна югославянска държава, за благоденствието на исички южни славяни"**. И, което е за забелязване, казва Иречекъ, че населе-

нието въ неговото царство, не плащало никакви данъци, освенъ малка часть събирани колкото за подръжка на гарнизонитѣ за пазене на реда. Историята говори, че презъ времето на Асенъ II въ територията на тая югославянска държава, при пълното обидинение на всички южни славяни, народътъ блаженствувалъ.

За развитието на търговията Асенъ II издалъ указъ за свободно ходене на длъжъ и ширъ изъ пространната югославянска земя, която обхващала цѣлия балканъ. Асенъ II, казва Иречекъ е билъ мѫдъръ водачъ и не обагрилъ меча си съ човѣшка кръвь. Но мѫдростьта негова се е състояла изключително въ богомилския характеръ на неговото управление, което застѫпвало една широка социална правда, по силата на което е сѫществувало югославянското единство и гражданския миръ въ югославянската държава.

Историята не е хвърлила свѣтлина върху начина по който е станало обединението на южнитѣ славяни. По всѣка вѣроятность това обединение е станало чрезъ доброволно федериране на базата на припознаване суверенното право на всѣки единъ народъ сложилъ се въ своя отдѣлна република.

Това положение се потвърдява отъ известната въ историята грамота на Асенъ II отъ 1218 година дадеда на дубровнишката република съ която освобождава отъ разнитѣ мита и такси дубровнишкитѣ търговци. Въ основата богомилско, управлението на тая Югославянска държава е представлявало и бранило интереситѣ на Всеюгославянския съюзъ на съединенитѣ отдѣлни републики. Това управление е било оригиналенъ типъ управление уникумъ въ историята за онова време напомващо днешното управление на „Съюза на рускитѣ съединени социалистически републики." Политиката на Асенъ II е тая на Самуила продължена съ по-голѣмо хладнокръвие, умъ и темпераментность **за застѫпване на повече социална правда и за пазене югославянския миръ и югославянското единство.** Но това единство и редътъ въ югославянската държава озлобило другитѣ държави съ другъ редъ на нѣщата, а най-вече латинцитѣ, които се явили ревностни крепители на стария феодаленъ строй. За да разрушатъ югославянското единство, латинцитѣ организирали политически системи отъ близки съседни държави и отпочнали една голѣма и всестранна подмолна борба вѫтре въ самата Югославянска държава.

Папа Григори IX подбуждалъ маждарския краль Бела IV къмъ кръстоносенъ походъ срещу Асенъ II и богомилитѣ. Неговата кръвна вражда и прословутата му дързость има своята история.

Това се вижда отъ следното писмо:

„Ние сме пзпратили писма на нашитѣ братя — унгарскитѣ архиепископи, въ които имъ заповѣдваме кръстоносна война противъ Асена и неговата земя... Сега се обръщаме къмъ Твое Величество и тѣ заклиняме въ името на Отца и Сина и Светого Духа да се дигнешъ и унищожишъ тоя нечестивъ народъ..... Ние съ милостьта на всемогъщия Богъ опрощаваме всички грѣхове на тебе, както п на всички онѣзи, които заедно съ тебе се нагърбятъ съ тази задача и сме решили да дадемъ една часть отъ оная земя на тебе и една на други католически владетели".

Тоя исторически документъ показва, че строятъ въ олицетворената отъ Асенъ II държава е билъ отрицание на строятъ въ околнитѣ държави. Заинтересованитѣ страни въ борбата противъ богомилитѣ, начело съ папа Григори IX насърдчили враждебно настроенитѣ елементи противъ строя вжтре въ югосланянската държава, като почнали едно систематично разяждане на взаимнитѣ имъ славянски братски отношения.

Тия враждебно настроени елементи противъ режима сж били болярите привърженици на ханската партия, която подкрепена отъ вънъ е минирала основитѣ на гражданския миръ въ югославянската държава.

По тоя начинъ следъ смъртьта на Асенъ II сж станали сътресения и противоречия средъ народноститѣ въ великата югославянска държава, която се е разпаднала на отдѣлни самостоятелни княжества.

По тоя начинъ разтрогнало се е славянското единство. И княжествата сж започнали отново ония взаимни разяждания и войни, които подготвиха условията за настаняване на османцитѣ на Балкана и падането на южнитѣ славяни подъ робство.

ЧАСТЬ X.

ПОЛИТИЧЕСКИТѢ БЕЛЕЗИ И КУЛТУРНИТѢ ПРОЯВИ НА МАКЕДОНЦИТѢ

Македонското изкуство. Ролята на македонскитѣ монастири презъ срѣднитѣ вѣкове.

Отъ изнесенитѣ материали последователно въ частитѣ на тая наша книга се виждатъ борбитѣ и усилията на македонския народъ, неговата политическа роля и стремежътъ му да запази своята независимость въ продължение на вѣковетѣ. Изнесеното не би имало значение, ако не бѫде подкрепено съ паметницитѣ и белезитѣ на древностьта. Между всички други паметници най-голѣмъ е Охридската архиепископия. Тя е основана отъ апостолъ Павелъ още въ началото на първото столѣтие на християнската ера. Наравно съ малкото народи приели по начало християнството, македонцитѣ първи на Балканитѣ сѫ били отъ ония напредничави люде на които могли да се довѣр严ватъ апостолитѣ, които проповѣдвали Християнството. Македонската черква поради това представлявала антична древность.

Като първа отъ основанитѣ черкви, по желание на македонцитѣ, Юстиниянъ Велики р. отъ гр. Скопие, по произходъ македонски славянинъ е поискалъ отъ V-й вселенкки съборъ въ Цариградъ да се признае самостоятелностьта на македонската черква, каквато е била римстата и цариградската. Това е станало презъ 553 год. Желанието на македонцитѣ се е изпълнило. Черквата е била призната за самостоятелна и е била наименована „Първа Юстинияна". Съ покръстването на българитѣ и възприемането отъ тѣхъ на македонската писменость презъ IX вѣкъ, юридически тя е придобила право да се барича „Архиепископия на първа юстинияна и всея България". По култура и по етнически съставъ тя е била македонска. Нейната роля въ политическо и културно отношение е голѣма. Тя облагороди славянскитѣ народи, а най-много грижи положи за българския народъ. Тя води борба противъ ханския духъ на езическитѣ боляри. Тя даде културата и разнесе цивилизацията изъ всичкитѣ славянски страни.

Въ зависимость отъ политическитѣ условия, територията на „Първа Юстинияна" се е увеличавала или намалявала. Въ различнитѣ случаи и при разнитѣ поли-

тически условия, обаче, тя е била само едно македонско учреждение, съхраняващо суверенитета на македонския народъ.

Презъ време на турското нашествие тя не е пострадала, както българската и сръбската черква. Поради политическа и военна близость съ турцитѣ, преди падене на Македония под турска власть, диоцеза ѝ се е увеличилъ съ придаването къмъ нея диоцеза на сръбската и българската черква, разтурени отъ бейско-османската власть.

Уголемяването диоцеза на охридската архиепископия се дължи на привилегии произлизащи отъ военния договоръ сключенъ между македонцитѣ и османцитѣ, които на съюзнически начала сѫ водили отбранителни и нападателни войни.

Охридската архиепископия съ своитѣ запазени черкви и манастири и писменитѣ паметници и текстоветѣ запазени въ зографисанитѣ черкви и манастири е несъмнено годѣмъ паметникъ напомващъ несъмнената голѣма човѣшка заслуга съчетаваща културата и прогреса за свое и всечовѣшко благо.

Споредъ политическитѣ условия, завоевания на Македония и влияния въ нея, върху нѣкои писмени паметници, или въ императорскитѣ хрисовули отъ по-къснитѣ епохи има белези отъ политически имена, които автоматически сѫ пренасяни и записвани било по митницитѣ кѫдето е записвано името на нѣкоя македонка робиня, която сѫ я записвали българка, било въ нѣкои съчинения за Македония написани отъ чужденци. Тия белези сѫ погрешни дразки, които въвеждатъ въ заблуждение всѣки който приема нѣщата безъ критично.

Самостоятелното сѫществувание на охриаската архиепископия отрича стойностьта на всички тия белези.

Охридскитѣ архиепископи Доротей, Иосафъ и Прохоръ сѫ типични представители на македонската суверенность. Въ стремежътъ си за запазване независимостьта на Охридската архиепископия, Прохоръ и др. често оклеветявани сѫ изпадали въ затворитѣ. Султанската власть е припознала правото на суверенно Висше македонско учреждение и е показала спрямо нея вѣротърпимость цѣли 376 години. Послепадането на Македония подъ турско робство тя е водила борба за запазване на своето самостоятелно сѫществувание.

Съ завладѣването диоцеза на българската църква, охридската такава е възстановила своето морално, ре-

лигиозно и историческо право надъ нея. Два писменни паметника оцелѣли и печатени въ списание „Минало" отъ 1909 год. доказватъ това.

Противопоставяйки се на стремежа за разширението диоцеза ни Охрид. архиепископия патриархъ Матей I (1397—1410 г.) отправя послание до охридския архиепископъ:

„Възлюблени брате на наша смиреность и служителю, благодатъ и миръ да ти бѫде отъ Бога. Нѣкакъвъ си слухъ е дошелъ до насъ, който поради чрезмѣрната злина почти невѣрваме, че е така; тъй като сме чули, че като си послужилъ съ власть (турската) си завзелъ наши енории и си рѫкоположилъ въ София митрополитъ и въ Видинъ и сега си се готвилъ да извършишъ подобно и за други енории, като си твърдѣлъ, че на насъ принадлежи само солунската, а другитѣ митрополии на западъ сѫ били подведомствени на твое Светейшество, за които сега вече предявявашъ и хрисовули (грамоти) и казвашъ, че тѣ сѫ потвърдени отъ блаженопочиващия Юстениянъ най-могѫщъ и светъ императоръ. Обаче зная, че такова нѣщо не сѫществува. И тъй важностьта на дѣлото ни прави, както казахме, да не вѣрваме. Защото Всесветейшеството ти, както сме чули отъ тѣзи, съ които си се запозналъ, когато си дошелъ тукъ, си билъ и разуменъ и старъ и опитенъ и не би се осмѣлявалъ да изложишъ себе си на явна опасность: да рѫкополагашъ митраполити на неподведомствени тебъ църкви, защото не ти е дадено нито отъ Божественитѣ свещенни канони, нито отъ Богочестивитѣ закони, нито отъ черковнитѣ обичаи. Но ние рѫкополагаме митрополити почти отъ незапомнени времена. Никой отъ охридскитѣ архиепископи, не е рѫкополагалъ тамъ въ София или въ Видинъ или другаде, дето слушаме, че си възнамѣрявалъ да направишъ. Тѣзи сѫщитѣ енории принадлежатъ на вселенския патриархъ, и преждебившитѣ наши светейши патриарси сѫ изпращали тамъ митрополити преди да стане Търново патриаршия (т. е. преди учреждаването на Българската търновска патриаршия б.м.). Но подиръ тя пакъ се подчини на насъ. И тъй, заради чрезмѣрната дързость, както и се спомена, нито повѣрвахме на това що чухме, а предпочетохме повече да го считаме за подправка; или че нѣкои непосветени и чужди епископи да сѫ отишли въ София и Видинъ и захванали

разбойнически да управляватъ тѣзи църкви, като сѫ подправили името на твое светейшество, че сѫ ржкоположени отъ тебе.

Заради това пишемъ да имъ припомнишъ и да ги отстранишъ отъ тамъ, като непосветени и като такива, които сѫ заграбили енория, която не е подчинена на другъ освенъ на Цариградскиятъ патриархъ. Тъй като между духовнитѣ не става така, както у свѣтскитѣ гдето по силния заграбва достоянието на другия. Не е по-силенъ тоя, който има на своя страна светската власть п чрезъ нея притеснява другитѣ; но именно оня е по-силенъ, който прптежава правото и комуто помагатъ свещеннитѣ и божествени канони. А ако ли тѣ не се изгонятъ отъ твое светейшество, както пишемъ, само по себе си следва че каквото сме чули е вѣрно. И тогава като си послужимъ съ самоугодливостьта на свещенитѣ п божествени канони и съ благоволението на всесилнпя и светия нашъ императоръ, поставенъ отъ Бога, като защитникъ на подобни дѣла и съ мнението на събравшето се около насъ сонмище отъ преосвещенитѣ митрополити, ще направимъ каквото се следва за защита на Христовата черква, срещу онѣзи, които я потъпкватъ.

Нека бжде Божията благодатъ съ твоето светейшество.“

* * *

Охридския архиепископъ отговаря:

„Като чухме методичивитѣ слова (ппсания) на богоподобната небеизрастнала (идеална) душа, пречестни и свети владико, се насладихме отъ твоитѣ слова. Само малко нѣщо се възбудихме отъ това, че се е възпламенило твое светейшество поради извършеното ржкополагане на митрополити въ София и Видинъ отъ предшественика ми на достопохвалнпя престолъ на „Първа Юстинияна“ — Киръ Матея„ Но той не е билъ навѣдящъ въ богоподобната память на божественитѣ и свешенни канони. Това ржкополагане отъ него е станало не просто и не случайно. Архиепископъ Матея е свикалъ всичкия почтенъ клиръ и предъ всичкитѣ благородни велможи *е показалъ подарителния хрисовулъ, който разгледали и намѣрили границитѣ на енориитѣ да влизатъ до границата на Андринополската епархия. Достохвалния архиепи-*

скопъ Матей съ хрисовула въ ржка се отправилъ смѣло въ подведомственитѣ си епархии и извършилъ ржкополагания. И ако твоя величайша светость го набеждава, че ужъ той като се възползвалъ отъ **автономията** *извършилъ безаконно ржкополагане и го поставяте наредъ съ силнитѣ лица като упоменавате какъ силнитѣ грабятъ слабитѣ. Но не е тъй било. И ако не е знаелъ божественитѣ увѣщания чрезъ светитѣ и почтени наставници, нима не е знаялъ, че който възлюби безаконието ненавижда собствената си душа! И ако е забравилъ евангелскитѣ заповеди на Бога, нима не е обърналъ внимание на това: „Какво ще ползува человѣка, ако той придобие цѣлия свѣтъ, а погубва своята душа“! И ако не е проумявалъ учението на всехвалнитѣ апостоли нима тоя достопочтенъ мжжъ не е ималъ на умъ да не закача чуждото! Но до колкото знаемъ, той е билъ изпълненъ съ Висши съвършенства и като благоразуменъ взимайки съ внимание и на ржка приказътъ (Хрисовулътъ) на нашия светъ и мощенъ Императоръ Юстениянъ е излѣзълъ съ увѣреность, да върши ржкополагане не както се разпореждатъ силнитѣ свѣтски лица съ немощнитѣ, но както оня който има на своя страна правото и свещеннитѣ и божествени канони за помошници. Укураженъ отъ правото на подведомствената му архиепископия той вършеше ржкополагания. И знаейки съ точность самостоятелнитѣ диоцези на светитѣ Божи църкви по цѣлата вселена и границитѣ на епархиитѣ, най-достовѣрно, и знаейки още че поради стеклитѣ се не добри обстоятелства, като близки до Царския градъ, а Охридската архиепископия се е ограбвала отъ Вселенскитѣ патриарси, които изпращали тамъ митрополити и знаейки, че длъжность е на твое Светейшесво да знае, че дори и да не протежаваме потвърдителни Хрисовули на Преславнитѣ царе ние сме длъжни да възприемаме това ржкополагане. Но ако това е необходимо, о Божевтвено главо, да последвамъ твоитѣ неприклонни слова страхъ ме е да не би, като презиращъ дарованията при изследването на тия нѣща да бжде задочно подведенъ подъ отговорность (да не бжда осжденъ). За това не намирамъ за достойно да подържамъ твоето обвинение“.*

* * *

Следъ близо 4 вѣка съжителство съ турцитѣ относително добъръ животъ, прилаганъ на базата на вѣротърпимостьта и самостойното зачитане политико-економическитѣ и религиознитѣ права на македонцитѣ, презъ 16 вѣкъ, положението имъ се е напълно влошило. Това влошаване настѫпило поради външни и вѫтрешни политически причини. Подъ влияние на Русия и симпатиитѣ на последната спремо цариградската патриаршия, вѫтрешното политическо положение се е коренно променило въ полза на последната.

Примирилата се съ фактическото пеложение цариградска патриаршия, следъ падането на Цариградъ подъ турцитѣ, се е приспособила къмъ политическитѣ изисквания на цариградската султанска власть и сама е станала най-надеждна нейна помощна сила за вѫтрешно потискане на християнскитѣ народи. По тия причини е отслабнало влиянието на охридската архиепископия предъ султанската аласть. Въ Охридъ започнало да се чувствува влиянието на цариградската патриаршия, която съ помощьта на султанската власть пристѫпила къмъ елиминирането на охридската архиепископия. Тая политика довела гражданитѣ въ Охридъ до раздвоение. Образували се дяе партии, така нареченитѣ *фенериоти и автохтони*. Привърженици на първата, казва професоръ Снѣгаровъ (стр. 126) сѫ били обхванати отъ елиномания. Фенериотитѣ се стремѣли да унищожатъ суверенитета на охридската архиепископия, като наложатъ архиепископъ за престола направо подчиненъ на цариградската патриаршия.

Съ пари и интриги тѣ съдействували на разни духовни лица да отнѣматъ архиепископския престолъ. Тѣ сѫ играели тая роля и поради лична корисṭь, тъй като при своеволното управление на архиепископитѣ-фенериоти, тѣ сѫ имали възможность да разграбватъ църковнитѣ приходи и имоти. Привърженицитѣ пъкъ на второто течение се движили отъ диоцезенъ патриотизъмъ и сѫ били решителни противници на фенериотското влиямие.

Пориди силниятъ натискъ на фенериотитѣ властьта е наложила въ охридската архиепископия гръцката писменость. Но ако и да сѫ употрѣбявали гръцки езикъ въ богослужението и въ канцеларията на архиепископията и митрополиитѣ, македонскитѣ духовници сѫ чувствували свое политическо единство и етническо отличие отъ сѫщинскитѣ гърци и сѫ живѣли съ идеята

за независимо своя архиепископия, като църковенъ институтъ съ етнографски видъ, различенъ отъ цариградската и др. патриарши. За тая цель тѣ сж считали за необходимо да не допускатъ за иерарси чужденци отъ другъ диоцезъ.

Когато *Григори Търновчанинъ* действувалъ съ всички срѣдства предъ турската власть да стане охридски архиепископъ, *автохтониститѣ* бързо се приготвили за решителна борба. На 7 априлъ 1695 год. се свикалъ въ Охридъ църковенъ народенъ съборъ, който отхвърлилъ кандидатурата на иноземния *Григоръ Търновчанинъ* и е избралъ за охридски архиепископъ македонецътъ *Зосима Синайски*, привърженикъ на автохтониститѣ (мѣстнитѣ македонски патриоти) Измежду автохтониститѣ най отявленъ борецъ е билъ Йосафъ, който управлявалъ македонската църква непрекъснато цѣли 26 години (1719—1735).

Настжпилата вжтрешна борба въ диоцеза на охридската архиепископия за фенериотско влияние скоро е била прекратена въ вреда на фенериотитѣ. Успѣхътъ имъ ведно съ властьта да наложатъ на архиепископията и нейнитѣ митрополии гръцка писменость за официална кореспонденция, не е успѣлъ да унищожи диоцезния патриотизъмъ на македонцитѣ, поради което по молбата на патриаршията, султанътъ презъ 1767 год. съ указъ закрилъ архиепископията като официалао македонско учреждение.

Но, ако и официално закрита, нейнитѣ черкви и особено монастиритѣ продължавали своя самостоятеленъ борчески животъ. Тѣ и днесъ стоятъ като паметници съ белези напомнящи разцвѣта на македонската култура и качествата за творчество на македонския народъ.

Културнитѣ прояви на всѣки народъ сж приносъ отъ блага въ човѣшката съкровищницата. И македонския народъ даде своя данъ за тая съкровищница. Културнитѣ прояви на македонцитѣ се виждатъ отъ запазенитѣ архитектурни, писмени и др. художествени паметници. Едни отъ голѣмитѣ паметници, които напомнятъ македонската култура презъ среднитѣ вѣкове сж и монастиритѣ .Запазени и оцелѣли тѣ сж свинксъ криещъ въ себе си заложбитѣ на македонския народъ. Ние говоримъ за тѣхъ защото тѣ сж нашата гордость. Чрезъ тѣхъ ние се пренасяме въ миналото и се гордѣемъ за величието на македонския духъ.

Монастирското строителство въ Македония несъмнено е пренесено отъ византийцитѣ. Но то се е развило самостоятелно и е получило художественъ образъ, различенъ отъ византийския и свойственъ само на особенитѣ качества и прояви на македонскитѣ славяни и на македонската земя.

Стилътъ на монастирското строителство, резбарскитѣ украси и живописьта въ съседнитѣ на македония славянски страни е пренесенъ отъ македонскитѣ зидари, зографи и резбари. Въ това не може да има съмнение. Носителитѣ на писменостьта и вѣрата; носителитѣ на идейното християнство — *богомилството*, сѫ били носители изобщо на всѣкакъвъ видъ култура и ценности, необходими за развитието изобщо на южнитѣ славяни и изобщо за развитието на всичкитѣ славянски народи.

Нѣкои мраморни плочи запазени въ македонскитѣ черкви, като тази въ черквата Св. София въ гр. Охридъ; мраморния фризъ въ черквата на с. Дрѣново, Прилепско; резбитѣ на дѫбовитѣ врата на черквата Св. Никола въ гр. Охридъ и тая на монастиря „Слепче" въ Демиръ-Хисарско — Битолско, сѫ изразителни мотиви, които погрешно се взиматъ за елински. Знае се, че македонското художествено творчество още по времето на Филипъ Македонски е превъзхождало елинското. Победата на Александъръ Велики надъ елинитѣ, не е била само резултатъ на боево техническо могъщество, а на могъществото и на една цивилизация, която извикала въ съзнанието на Александра чудната идея за организирането на една всемирна школа, за единно всемирно учение и за все мирно обединение на човѣчеството въ едно цѣло. Това сѫ несъмнено идеи и на неговия учитель Аристотелъ, който не е елинъ, както нѣкои твърдятъ, а е македонецъ отъ Халкидонския полуостровъ, живѣлъ въ Атина като проходящъ и то само когато е била на власть македонофилската партия (Д-ръ Грековъ „автономна македония" 1922 год.).

Следъ смъртьта на Александъръ Велики и разпадането на македонската държава, елинитѣ присвоиха цѣлото художествено творчество, а онова което не подлежи на фалшифитация, византийцитѣ по кѫсно сѫ го доразрушили. Ако е имало кой да запази Пела, столицата на македонската държава и др. антични македонски градове, сега развалини, ние бихме имали на лице паметницитѣ на могѫщото антично македонско творчество. Но не само то е пострадало. пострадало е отъ умразата

на византийцитѣ и по-сетнешното македоно-славянско художествено творчество. Онова, което е останало и̂ стигнало до насъ, обаче, достатъчно говори за способноститѣ на македонския народъ, който е затвърдилъ една своя култура, свойствена на неговата история, география и етническа сѫщность.

Въпреки недобросъвестностьта на византийскитѣ власти, следъ падането на Самуиловата държава, които организирано сѫ рушили македонскитѣ културни паметници, като сѫ изтривали славянскитѣ надписи и текстове и сѫ ги заменяли съ гръцки, запазената живопись на македонскитѣ черкви и монастири сама по себе си горори за високата култура на македонскитѣ славяни, които при едно благоприятно сѫпоставяне на народа въ границитѣ на своето отечество, македонцитѣ биха написали своята художествена история, за да се вижда ясно паметника на своитѣ усилия отъ древностьта и до найновото време.

Било е време, когато македонския славянинъ се е славилъ навсѣкжде и много народи сѫ се поучавали отъ него. Ние нѣмаме на лице учението на Богомила, нито конституцията на неговитѣ политически общини, които сѫ били основата на Самуиловата държава и които победиха феодалния строй. Следъ победата на византийцитѣ надъ Самуила презъ 1014 година изгорѣна е цѣлата богомилска литература, поради което професоръ Дриновъ ни казва: *„Тая епоха е обвета въ mракъ“*. И ние нѣмаме възможность ясно да видимъ приложното учение на богомилитѣ, което е свързвало теорията съ практиката, духътъ съ материята. Но отъ единъ писменъ паметникъ, тоя на презвитеръ Козма, запазенъ и стигналъ до насъ, ние вадимъ логическото заключение за духовното състояние на македонския народъ, че тоя народъ е билъ съ висока култура, че се е борилъ, разрешилъ живота за свое и общо благо и станалъ знаме въ борбата за общо човѣшки подвигъ на роба. Отдалъ себе си въ служба на човѣчетсвото, тоя народъ допринесе за развитието на философскитѣ идеи презъ XVIII вѣкъ за завършване на една гиганска борба каквато бѣ великата френска революция, която започна съ идеи отъ IX вѣкъ.

Следъ събарянето на Самуиловата държава и опустошенията следъ неговата смърть, въ Македония отново е зацарилъ стария феодаленъ строй и официалния църковенъ режимъ. Но запазенитѣ писмени и др. паметници

и отъ тоя режимъ говорятъ тоже за отличителнитѣ черти на макадонския народъ, за състоянието на неговия високъ духъ и за неговата висока култура презъ среднитѣ вѣкове.

Македонското изкуство като дѣло на македонския народъ се вижда и отъ изрезванията, които сж правили бащитѣ и дедитѣ имъ върху меденитѣ сждове за домашно употрѣбление, върху оловенитѣ пагури за ракия, върху гюмоветѣ, котлитѣ, легенитѣ, софритѣ, върху металическитѣ предмети за употрѣба въ църквитѣ и монастиритѣ, както и върху най-разнообразнитѣ женски украси отъ пафти. пръстени, гривни и върху орждията за война, изработвани съ най-разнообразни материали. Върху нѣкои отъ тия предмети се е написвало името на майстора леяръ (художникъ) името на стопанина на предмета и годината когато е направенъ предмета. Върху нѣкои отъ сждоветѣ, освенъ орнаментнитѣ украси, сж изработвани образи на светии, или събития отъ историята на македонската черква.

Вписванията на годината, изработката, името на майстора лѣяръ, стопанитѣ и името на светиитѣ и черквата иде да ни покаже, че гравюрното творчество на македонеца не е създадено за удоволствие, а то е преди всичко синтетиченъ изразъ на една висока култура на единъ борящъ се трудолюбивъ и напредничавъ народъ.

Съ гравиране на образи и действия отъ черковенъ характеръ, македонското художествено творчество иде да ни покаже борческата природа на своята черква, която бѣ люлка не само на македонското възраждане но и на възраждането на другитѣ балкански народи.

Приели християнската вѣра и добродетели най-напредъ отъ другитѣ славяни и отъ много други неславянски народи, македонцитѣ въ гравюренето на кръста. черквитѣ и светиитѣ сж влагали идеализма за възкръсване демократическия духъ на народа, за свое и общочовѣшко добруване.

Наравно съ гравирането (резбарството) сж развили до висока степень и графика (книгописанието), което сж изразили въ стилизиранитѣ букви отъ най-разнообразно естество и съ най-разнообразни украски. Въ старитѣ македонски книги се срещатъ стилизирани букви съ живописни мотиви и орнаменти. Други изразяватъ фигури на животни съ тѣла съ извити или преплетени, споредъ изискванията на формата на стилизи-

раната буква изразяваща мотива. Срѣщатъ се човѣшки фигури нагодени къмъ формата на буквата. Има букви изразяващи фигури на растения, клонки отъ дървета и други.

Въ украсата на буквитѣ, еднакво въ ржкописнитѣ и печатнитѣ книги най-голѣмъ дѣлъ е взела специфичната македонска „плетеници", която по ориоиналность и разнообразность на комбинациитѣ е свойствена само на едно чисто македонско художествено изразяване.

Както въ гравюрата, така и въ графиката. навсѣкжде въ художествената разработка и развитие на мотивитѣ, се отразяватъ особеноститѣ на македонския народъ и македонската земя въ действителность.

Изображението на *адътъ* съ пламъцитѣ и другитѣ картини на най-разнородни мжчения на грѣшницитѣ е дѣло на възбуненъ македонски зографинъ (художникъ), който изобрязява недоволството на македонскитѣ народни маси отъ съюзилитѣ се за вжтрешно управление боляри-угнетители.

Тия и редъ други оригинални киртини сж изразъ не на сантименталность и фантазия, а на творчество и борба разразило се въ едно мощно реформаторско движение — богомилството, което разтърси отъ основи феодалния строй. Тѣ говорятъ за голѣмата художествена цена на македонското изкуство, което ще се оцени правилно, когато Македония бжде освободена, когато ще се разгледа отдѣлно отъ приложното изкуство на съседнитѣ на Македония балкански народи.

Културнитѣ прояви на македонцитѣ презъ срѣднитѣ вѣкове сж резултатъ на една борба, криеща въ своитѣ аналии несъмнено и една своя революционна политическа ситуация. Голѣма роль, въ живота на македонскитѣ иаси, тогава сж играли монастиритѣ. Монастиритѣ въ Македония не носятъ характеръ само на богомолски институти. Тѣ сж били сжщевременно и задруги за братско съжителство и школи за образование на народа, поради което тѣ сж възникнали като висши обществени учреждения срѣдъ рано развилитѣ се християнски политически общини. Основното въ взаимната сърдечность на жителитѣ отъ политическитѣ общини срѣдъ македонцитѣ се е коренило дълбоко въ добре уреденитѣ и задоволяващи народа економически отношения.

Въ образователно отношени монастиритѣ сж били реалистични институти, за създаване на народни учи-

тели и агрономи, занимаващи се съ земедѣлчески култури. Охридскиятъ архиепископъ Теофилактъ отъ XI в., — пише за архиепископа Климентъ отъ IX вѣкъ, че той се е занимавалъ съ земедѣлие като подобрявалъ почвата. пренасялъ плодородни дръвчета отъ чужбина и облагородявалъ мѣстнитѣ фиданки.

По времето на Климентъ, за което пише Теофилактъ, въ монастирскитѣ школи завършилн 3500 ученици. Тия именно 3500 ученици сж били интелегентния кадъръ, който по-късно проагитира и разсади *богомилството*, на длъжъ и на ширъ изъ македонската земя.

Земята въ Македония по време развитието на монастиритѣ е била до известна степень общо владение на монастиритѣ. Тя се е обработвала отъ християнскитѣ братя и сестри — членове на монастирскитѣ и християнскитѣ политически общини. Тия общини сж се ржководили отъ настоятелства редовно избирани на общи годишни събрания. Тоя начинъ на ржководене монастиритѣ и политическитѣ християнски общини е билъ крайно идеаленъ, поради което, въпрѣки вѣковетѣ, тая форма на управление се е запазила и до днесъ въ оцелелитѣ монастири и черковни общини. Тая форма на политическо и стопанско ржководство е била господствующа въ територията на Самуиловата държава. Самъ Самуилъ въ качеството си на военоначалникъ както забелязахме вече е билъ отявленъ *богомилъ* (Иречекъ). Но следъ смъртьта на Самуила стопанственитѣ и правни норми на монастиритѣ изгубили своето господствующо значение. Победителитѣ византийци рушейки богомилскиятъ редъ, развъзали ржцетѣ на болярнтѣ отъ туранско потекло и духовницитѣ отъ стария черковенъ режимъ, които надигайки глава, ведно съ византийцитѣ изгорили цѣлата богомилска литература и разрушили ценноститѣ на богомилския строй.

Срещу посегателствата надъ монастирскитѣ имоти и правото за колективното имъ стопанисване, народътъ се е борилъ съ удивителна устойчивость. Честитѣ възстания на македонцитѣ срещу византийцитѣ и следъ смъртьта на Самуила, се обясняватъ съ голѣмата имъ тжга по изгубената свобода и редътъ който имъ е давалъ економическо благоденствие.

Съ закрепването на византийския и ханския духъ въ Македония, монастиритѣ били сведени до обикновени локални институти съ изключително богослужебно значение, безъ борческо жило и твърде угодно на ма-

кедонскитѣ феодали, васали на Василия и на последнитѣ византийски императори.

Изгубили политическата си роля, монастиритѣ останали да сѫществуватъ като паметници напомващи неотколещното щастие и слава на народа.

Отъ падането на Самуила и, по-късно следъ разтрогването на македоно-турския воененъ съюзъ и попадането на Македония подъ турско робство, монастиритѣ сѫ бивали систематически излагани на разграбване земитѣ имъ и тѣхнитѣ горски стопанства. Народътъ винаги е реагиралъ, винаги се е борилъ срещу „Християнскитѣ" и срещу мюслюманскитѣ хищни заграбвачи, които кѫсали и присвоявали части отъ монастирскитѣ имоти. Презъ 1870 година и по-къснитѣ години македонския народъ се е борилъ и срещу екзархйскитѣ архирейски намѣсници, които по силата на новосъздаденото положение съ Царски бератъ, отъ сѫщата година, своеволно хазайничели въ монастирскитѣ и черковнитѣ имоти.

Днесъ монастиритѣ въ Македония не живѣятъ своя некогашенъ общественъ животъ. Въ тѣхъ не кипи нито съзнанието на Богомила, нито волята и духътъ на Самуила.

Запазили се отъ бурята на опустошението и съ останалия имъ малъкъ имотъ отъ ниви, лозя, домакински инвентаръ и горски стопанства, днесъ тѣ служатъ само за паметници, които напомватъ величието на македонския духъ.

ЧАСТЬ XI.

ПРОПАГАНДИТѢ ВЪ МАКЕДОНИЯ

Идеята за Заддунавска губерния. Развоя на македонската и българската писменость. Борбата на двата славянски говори. Обългаряването на македонцитѣ. Заключение.

Ние проследихме живота и борбитѣ на македонскитѣ славяни. Нуждно е да поговоримъ и за пропагандитѣ въ Македония. Нуждно е да изнесемъ политическитѣ и етническитѣ белези, за да разсѣемъ много заблуди относно въпроса къмъ коя етническа група се числятъ македонцитѣ. Въпроса за етническата принадлежность ние не го поставяме.

Тоя въпросъ има своя предистория, която ние ще трѣбва да разгледаме. Изпаднали подъ тежко политическо и економическо робство македонцитѣ, часть отъ тѣхъ сами допринесоха за създаване условията за вирѣенето на пропагандитѣ.

Калугеритѣ отъ охридския диоцезъ несъзнателно внесоха у населението надеждата за освобождението на Македония отъ Русия (руския царь). Чрезъ калугеритѣ руската царска власть приобщи македонцитѣ като обектъ за своята външна политика. Много митрополити сѫ подавали молби до руския царь да вземе подъ закрила нѣкой монастиръ. Други се молили да бѫдатъ допуснати по просия (проф. Йордановъ) Царската власть удовлетворяваше тия молби. Тя имаше интересъ отъ единъ тѣсенъ контактъ съ потиснатитѣ населения въ Европейска Турция, за да създаде база за свое влияние на Балкана, нуждно за своитѣ завоевателни цели, **за създаване на една Заддунавска губерния**.

Въ стремежътъ си за налагане свое влияние на Балкана, тя винаги е стигала до войни съ Турция. Войнитѣ съ Турция тя е оправдавала съ голѣмата идея за покровителствуване на християнскитѣ народи. Издигайки лозунга „Освобождение на християнскитѣ народи отъ Турция" тя е целила да обърне вниманието на повече Балкано-славянско население, да го опредѣли и съпостави въ една територия и го обедини подъ една единна власть.

Отъ идващитѣ калугери, по просия, тя създаде свои агенти, които впрѣгна въ агитация за пробуждане у населението надеждата за освобождението му отъ руския царь.

Тя се възползува и отъ навъдилитѣ се презъ 90-тѣхъ години на 17 вѣкъ български търговци по брѣговетѣ на Черното море, и отъ тѣхъ направи надеждна сила за своитѣ скрити намѣрения. Русия насърдчаваше тия търговци и имъ внушаваше надеждата, че ще освободи България.

По тая линия се разви широката българска национална пропаганда, която се просре и въ Македония и отчасти се наложи на македонското население.

За проникването и затвърдяването на българската пропаганда допринесе много и самата османска власть главно по две причини произтичащи отъ две развили се срѣдъ християнскитѣ народи идеи: *първо*, тая на **Елинизма,**

която чрезъ **„хетерията“** целѣше сдружение на всички християнски народи противъ исляма и изгонването на осминцитѣ отъ Европа и възкръсването на една нова Византийска държава и *второ,* тая на **„илиризма“** т. е. на идеята за обединение на южнитѣ славяни подъ скиптара на Неманичитѣ, усърдно следвана и отъ Обреновичитѣ.

Илиризма е билъ широко разпространенъ всрѣдъ македонскитѣ славяни. Тая идея се е сподѣляла отъ интелегентнитѣ македонци, отъ генерацията на Миладинновцитѣ, преди завоя имъ къмъ българизма (сп. „Минало“, стр. 37). Османската власть знаейки това се е стремила систематически да отстрани влиянието на тия две идеи.

Ето тия две идеи се изпречвали съ еднаква сериозность на външната политика на Царска Русия, отъ една страна и на вжтрешната политика на Султана, отъ друга, поради което, заради отстранението имъ се е дало предимство на българската пропаганда въ Македония, както отъ руската царска власть, така и отъ Султана.

По тия причини султанската власть издигна до важна политическа личность своя степендиантъ **Александъръ Екзархъ,** който облече въ довѣрие и го натовари да покровителствува и провежда политиката целяща обългаряване на македонскитѣ славяни.

Преди усвояване идеята за Заддунавская, Русия имаше други схващания въ политиката си за освобождението на християнскитѣ народи. Тя имаше симпатиитѣ на Гърция и Цариградската патриаршия. Тя подпомагаше гръцкитѣ патриоти. Ипсиланти и др. и цѣлата оная **хетерия** бѣ отъ нея вдъхновявано дѣло. Русия насърчаваше пропагандата на Гърция за елинизирането на балканскитѣ народи. На тая политика се дължи успѣхътъ на гръцката патриаршия да елинизира училищата на Македония и България. Презъ 17 и 18 вѣкъ навсѣкжде въ по-главнатѣ градове на Македония и България имаше гръцки гимназии, а въ селата основни училища. Но по-кжсно, при провеждане генералната линия за „Задунавская губерния“, политиката за елинизиране на славянскитѣ населения македонци и българи се изостави поради това, че тя не допадаше въ бждещитѣ смѣтки и комбинации и не отговаряше на действителнитѣ нужди на дипломацията за по-скорошното доближаване до цельта. Защото елинизма водѣше къмъ създаване на нова византийска държава противна на политиката и на

интереситѣ за Заддунавская. Ето по тия причини Русия потърси контактъ съ народнитѣ маси отсамъ Дунава и почна да покровителствува калугеритѣ македонци и българскитѣ търговци, които бѣха връзката за тоя контактъ. Нѣщо повѣче за цельта тя възпита и свои ученици степендиянти чрезъ които още по-тѣсно се сближи съ населенията отсамъ Дунава.

Въ юбилейниятъ литературенъ „Априловъ сборникъ" отъ 1936 год. В. С. Априловъ въ статията „Габровското училище" пише за благородната роля на Графъ Игнатиевъ въ българското възраждане и тая на Графъ Михаилъ Сименовичъ Воронцовъ, който презъ руско-турската война въ 1812 год. се запозналъ съ габровци и издействувалъ отъ руския императоръ 4 степендии за българчета отъ Габрово. Отъ „Сборницитѣ за народни умотворения" е видно за изпратени степендианти и македончета въ Русия.

Следващитѣ въ Русия ставаха учители и на всѣкжде изъ Македония и България прокарваха идеята за освобождението на българитѣ отъ Русия. Учителитѣ се използуваха отъ Александъръ Екзархъ, чиято роля по натамъ ще видимъ, и отъ българскитѣ търговци и отъ българскитѣ книжовници и имъ се изпращаха български книги за македонскитѣ деца.

Македонцитѣ следваха своя пжть, така както имъ налагаше нуждата на времето и майчиното имъ чувство отговарящо на тѣхното домашно огнище. Въ тѣхъ не угасна огъня на бунта противъ патриаршеското иго, така както рано угасна въ България. Старата тѣхна македоно-славянска писменость, или така наречената черковно-славянска писменость, която послужи за основа на днешната българска писменость, тѣ рано я преработиха въ духа на развилия се тѣхенъ домашенъ говоръ. Така разработена македоно-славянската писменость, македонцитѣ я разнесоха не само изъ Македония, но и изъ българското население отсамъ Рила и Родопитѣ. Това разширяване идѣше по сжщата оная линия по която българитѣ бѣха възприели старата македоно-славянска писменость по времето на ханъ Борисъ. Отпочнатата вече борба за развитие и налагане македонския говоръ и писменость за общъ на македонци и българи, както по времето на Бориса, биде спжната отъ стремежа на българскитѣ търговци и емигранти да развиятъ своя писменость отговаряща на тѣхния роденъ старопланински говоръ.

Презъ 80-тѣхъ години на 17 столѣтие българскитѣ търговски и емигрантски среди се обособиха въ отдѣлна обществена група съ свое економическо и национално-политическо съзнание. Импулсътъ за това дойде главно отъ развитието на промишленостьта въ България на която тѣ бѣха естествени агенти за намиране пазари на нейнитѣ произведения. Срещу тоя стремежъ на новата обществена сила въ България носителитѣ на македонския говоръ не можаха да противостоятъ, и тѣхния опитъ да наложатъ своята нова преработена писменость за обща на македонци и българи, въ общата територия Македония и България, тогава общо владение на Султана, пропадна.

Идеята за българската писменость биде осѫществена отъ **Петъръ х. Беронъ.** Той издаде презъ 1824 година първи обългаренъ букваръ, нареoriginalенъ „Рибенъ букваръ". Петъръ х. Беронъ остро нападна българскитѣ търговци гдето се увлекли въ гърцизма и пращали децата си вь гръцки училища, които търговцитѣ на свои срѣдства идържали. Следъ появяването на „Рибния букваръ" появиха се и други задгранични печатни издания. За развитието на българското печатно дѣло даде тласъкъ и Кърпатския Малорусъ **Георги Ивановичъ Венелинъ.** Той писвалъ малки статии въ Московскитѣ периодически списания. Тия статии обърнали внимание на Проф. Погодинъ, който му далъ срѣдства и го подтикналъ да се заеме да напише книга подъ заглавие: **„Старитѣ и сегашни българи въ политическо и религиозно отношение къмъ руситѣ"** Венелинъ написалъ съчинението и го представилъ въ Руската академия на наукитѣ.

Това съчинение доказвало, че бългтритѣ не сѫ били послаяванчани татари, а сѫ били чистокръвни славяни. Съчинението на Венелина е било отпечатено въ нѣколко хиляди екземпляри и разпратени даромъ изъ Влахия, България и Македония отъ заинтересованата академия.

Тукъ не се иска много трудъ, за да се разбере смисъла на студията на Венелина и цельта на академията, която е поела грижата за нейното разпространение. Въ Москва, Венелинъ билъ натоваренъ да напише българската азбука на старопланинско наречие. Той билъ подкрепенъ отъ мизийскитѣ търговци, които му изпращали стари мизийски пѣсни, легенди и исторически материали, отъ които Венелинъ се възползвувалъ и градилъ

историята на България, Поради ранна смърть Венелинъ не е могълъ да отпечати нѣкои негови съчинения. Но българскитѣ търговци и патриоги не оставили да угасне идеята за самостоятелна писменость и книжнина различаваща се по диалектъ и говоръ отъ говора на другитѣ славянски народи, и специално отъ македонския говоръ.

Въ начелото на 1835 год. се турило началото на българската народна писменость съ две граматики отъ два автора Неофитъ Рилски и Неофитъ Хилендерски. Първия я нупечати въ Бѣлградъ, а втория въ Крагуевацъ.

Но тия граматики били пълни съ македонски наречия, поради което се е вдигнало тревога отъ интелегентнитѣ българи за очистването имъ. Задачата за очистване граматиката отъ македонскитѣ наречия биде изпълнена отъ габровския гражданинъ **Априловъ,** единъ отъ първитѣ българи който заби тревога за хаоса въ българскня езикъ, Възползванъ отъ благоприятнитѣ условия за пропаганда на 24 априлъ 1841 год. той издалъ на Руски една полемична брошура подъ надсловъ: **„Българскитѣ книжовници или на кое славянско племе собствено принадлежи Кириловската азбука".** Въ тая прошура той се стремилъ да доказва, че Кирилъ и Методи сѫ българи. Той написалъ на руски и други брошури все въ сѫщия духъ и все за сѫщата цель, въ духа на външната политика на Русия действуваща въ сѫщия духъ и за сѫщита цель.

Подкрепенъ отъ Софрони и Хаджи Баронъ, Априловъ обяви война на македонската писменность и говоръ и нанесе решителенъ ударъ на тия, които бранеха светостьта на тоя говоръ.

Презъ 1848 год. излезе първата българска граматика отъ **Иванъ Андрѣевъ Богоровъ,** която се посреща съ голѣмо негодувание отъ привърженицитѣ на македонския говоръ. поради което се започна война, която свърши съ победа на източното наречие възприето за официаленъ български говоръ. Богоровъ написа трайна първична българска граматика. Но Априловъ си оставя носитель на идеята за простонародния български говоръ и книжнина на чисто източно наречие, което улеснява и уеднаквява стремленията и нитереситѣ на българитѣ.

Голѣмъ български книжовенъ деятель и проводникъ на идеята за обългаряването на македонцитѣ по онова време е билъ и Старо-Загореца **Александъръ**

Екзархъ. който билъ познатъ на френския историкъ Тиеръ, тогава Министъръ Председатель иа Франция и неговия приемникъ Гизо на който давалъ мемоари върху състоянието на Турция и отдѣлнитѣ й географически единици подъ турско владение. Съ тия си трудове той обърналъ внимание върху себе си на френското господствуващо общество и срѣдитѣ отъ Бейско-Османскатт власть, които спечелилъ на своя страна за изтръгване свобода на българитѣ и македонцитѣ спрямо Цариградската Патриаршия, която духовно огнетявала двата славянски народа. На Александъръ Екзархъ се дължи пробуждането на много български учители свършили гръцки гимназии, които преподаваха на гръцки и служиха на гръцката пропаганда. Щедро подпомаганъ отъ заинтересованитѣ руси и български търговци Александъръ Екзархъ съ благоволението и подръжката на османската власть подържалъ български училища въ България и Македония и издавалъ въ Цариградъ български вестиикъ цѣли 13 години. Съ тая си дейность е влиялъ морално и заангажирвалъ преди всичко емигрантитѣ македонци: млѣкари, градинари и др. живущи въ Цариградъ, които разнасяха по домоветѣ си съблазнителната проповѣдь за освобождението на Македония отъ руския царь.

Александъръ Екзархъ допринесе много и за обългаряването и на македонскитѣ патриоти братя Миладинови. Това се вижда отъ писмото на Д. Миладиновъ до Екзархъ, съ което го моли да издържа братъ му Константинъ да учи славянска филология въ Рисия. Той му заявява, че Константинъ е училъ македонска граматика при Партени Зографски, но че последния не изпълнилъ обещанието си да го изпрати степендиянтъ въ Русия (сп. **Минало**).

Политиката на Ал. Еказархъ, както забелязахме не бѣше чужда на султанската власть, която се е ржководила отъ властническия принципъ: „раздѣляй и владей". Следъ активната проява не гръцкитѣ патриоти отъ *Хетерията* и тая на славиститѣ *илеристи*, султанската власть успѣщно проведе българизма въ Македония и заприщи чрезъ него пжтя на елинизма и тоя на идеята за обединение на южнитѣ славяни.

Като допълнение ролята на Екзарха, руската царска власть презъ 1844 г.изпрати въ Македония своя ученъ **Викторъ Григоровичъ** да провежда генералната линия на царската завоевателна полятика. Григоревичъ отива-

ше отъ градъ въ градъ, отъ село на село и вербуваше отъ населението българи, въ съзнанието на които вгълпяваше надежда за освобождението имъ отъ Русия. Той се спрѣ за по-дълго да гостува въ семейство Миладинови въ Струга. На Миладиновцитѣ той внуши идеята за българизма, не само като цель, а и като срѣдство за освобождение.

Ето по тая линия Миладиновцитѣ възприеха политическото име българи и на издадения отъ тѣхъ презъ 1861 год. сборникъ отъ македонски пѣсни поставиха символичното име **„Български народни пѣсни изъ Македония“.**

Когато Григоревичъ обикаляше македонскитѣ градове и села, македонцитѣ бѣха въ разгара на борбата противъ духовното иго упражнявано отъ Фенеръ. Той дойде да канализира македонската народностна борба и да й даде български характеръ. На тая именно политика се дължи възприемането политическото име *българи* отъ страна на македонската интелигенция отъ времето на миладиновцитѣ.

Тая царска политика и мисията на Викторъ Григоревичъ не остана незабелязана отъ славиститѣ, нѣкои отъ които открито обвиниха Виктора въ фалшификация и кражба на стари македонски книги. Но славиститѣ не отидоха по-далече и не разкритикуваха политиката на царска Русия за „Заддунавская“. Поради това, че Русия бѣ любимка на цѣлия славянски свѣтъ недопустима бѣ всѣка обективна критика отъ страна на интелигентнитѣ слависти. Миладиновцитѣ я наричаха „Сияйна звезда“ и очакваха освобождението на Македония отъ нея. Хранейки тая надежда, тѣ изоставиха идеята за развиването на своята родна писменость и тая за обединение на южнитѣ славяни и отправиха молба до Александъръ Екзархъ да имъ изпрати по-скоро български книги, за да се въведе въ Македония българскиятъ езикъ. По настояване на објгаренитѣ вече Миладиновци биде издействувано степендии и изпратени да следватъ въ Русия — Райко Жинзифовъ отъ Велесъ; Стаменовъ, Станишевъ отъ Кукушъ и др. отъ разнитѣ градове на Македония (сп. „Минало“, стр. 47—48). Отдали се на пропаганда, тѣ објгаренитѣ стипендиянти македончета, улесниха и подготвиха въ едно късо време кадъра, който въведе и закрепи въ Македония книжнината и писменостьта на старопланинското наречие.

Тъй се подготвиха условията за вирѣенето на пропагандитѣ въ Македония.

Много отдавна Македония е била страна на чужди домогвания и обектъ на пропаганди за притегляне и асимилиране на нейното население. Гръцки, сръбски, български и католически върховизми сж отваряли училища, пращали сж безплатно учители и попове. Давали сж степендии за подкупи на семейства и ученици. Разбира се за това сж имали свобода на действие отъ султанската власть. Свободата на действие на пропагандитѣ дойде едновременно съ извоюваната съ борба свобода на действие отъ самитѣ македонци противъ фенериотитѣ.

Апостолътъ и евангелието преведени на македонско наречие бѣха първото важно орджие въ етапа на духовната имъ освободителна борба. Македонската писменость отговаряща на духътъ на македонския говоръ, обаче, както забелязахме биде спжната отъ претендендентитѣ на Македония. Но тя бѣ изоставена и отъ носителитѣ й и то по липса главно на политическа свобода. Македонската интелегенция, оная чатть отъ честни люде отчаяно се бори да наложи македонския говоръ на българи и макодонци. Владиката Партени Зографски смѣташе за божествено право, правото на македонцитѣ да наложатъ на българитѣ своята писменость и своя говоръ на българи и македонци. Поради тия си разбирания той бѣ често оскърбяванъ.

Владиката Теодоси Скопски издигна знамето на македонската народность и потърси правото на македонския народъ да има своя независима черква и свой духовенъ глава. Срещу тая духовна нужда на македонския народъ се опълчи една отъ пропагандитѣ и успѣ да изложи Теодосия за да пропаднатъ благороднитѣ му намѣрения целящи благото на македонския народъ.

И Партени Зографски бѣ мжченикъ на тая идея.

Презъ 80-тѣхъ години на миналото столѣтие организира се македонска книжовна дружина и се отпочна издаването на списание **„Лоза“.** Членоветѣ на тая македонска книжовна дружина бидоха наречени **лозари.** Лозаритѣ бѣха носители на идеята за македонската народность, за популяризиране на македонския говоръ. Но тия лозари не бѣха оставени на свобода. Тѣхъ преследваха и интернирваха. Наричаха ги сепаратисти и измѣнници спрямо българскитѣ идеали.

Македонския народъ поради това, по липса главно на политическа свобода, не можа да развие своя етни-

ческа писменость. Всички съседни нему народи работѣха за разколебаването на неговия говоръ. Но отъ всички удари най-голѣмъ бѣ тоя на българската пропаганда. Следъ установаването на България като самостоятелна държава, а най-вече съ установяването на екзархията въ Цариградъ създаде се твърде благоприятно положение за развоя на българската пропаганда въ Македония. Екзархията зале Македония по села и градове съ безплатни учителски сили. На разноски на екзархията македонскитѣ деца учеха безплатно. По тоя начинъ се създаде интелегенция, която бѣ скѫпо платена. Платената интелегенция, поради близостьта на двата говора (македонския и българския) бърже усвои Велико-Търновского наречие. Македонския говоръ биде форсиранъ съ огледъ за пълното му видоизмѣнение. Но това не смути духа на говора и не измѣни неговата фонетика и неговата етническа и географска особеность.

Следъ илинденското въстание, което бѣ провокация и не на време проведено противъ идеята за общо вътрешно въоръжено въстание, пропагандитѣ на Македония и извънъ нея въоръжиха свои чети и ги изпратиха да се биятъ срещу въоржженитѣ вжтрешни чети отстояващи позициитѣ на централизма и вжтрешностьта, за да измѣнятъ силата и образа на македонската особеность. Поради това въоржженитѣ пропаганди извършиха маса изстжпления вжтре въ Македония. Вжтрешнитѣ чети като се биеха съ четитѣ на пропагандитѣ, съ това не подчертаваха нѣкаква умраха спремо народитѣ отъ съседнитѣ държави. Напротивъ ведно съ идеята за териториална цѣлость на Македония и политическата свобода на всички македонци, тѣ носѣха въ съзнанието си идеята за миръ и братство между балканскитѣ народи за тѣхното мирно и културно съревнувание. Но тѣ мразеха четитѣ на пропагандитѣ, защото тия чети идваха не въ името на свободата на Македония и не отъ името на тѣхнитѣ народи, а отъ името на известнитѣ завоевателни срѣди, които ги изпращаха въ Македония да завладяватъ теренъ за сфера на влияние.

По силата на македонската особеность и движение на македонцитѣ за свобода, вжтре въ самата Македония, презъ 1904 година дойдоха прословутитѣ цивилни агенти — така нареченитѣ европейски реформатори.

Пакъ по силата на тая особеность македонскитѣ революционери вѣрни на идеята на вжтрешностьта презъ 1908 година се съюзиха съ носителитѣ на младотурската

раволюция, противъ абсолютихма и, въ името на политическата свобода и социалната правда на народа се стражаваха по улицитѣ на Цариградъ съ султанскитѣ. войски.

Ето всичко това сѫ факти и положения, които отричатъ теориитѣ и софизмитѣ на ония които боядисватъ етническата сѫщность на македонцитѣ и тѣхното имъ историческо право на независимъ полисически елементъ.

Противно на идеитѣ на вѫтрешностьта претендентитѣ на Македония изградиха свои теории, всѣка въ духа на своитѣ завоевателни цели, за звукови съчетания, за членораздѣлна филология и за еднакви езикови произношения-теории, които иматъ за цѣль да оправдаятъ всѣка война за завладяване на Македония.

Но тъкмо тия именно звукови съчетания и еднаквитѣ езикови произношения на македонския говоръ съ говора на съседнитѣ на Македония страни говорятъ за голѣмата културна роля на македонцитѣ, за влиянието на тѣхния говоръ средъ говора на южнитѣ славяни. Фонетическитѣ черти на българския говоръ, които се схождатъ напълно съ тоя на македонския говоръ доказватъ това.

Рано изпадналъ подъ влиянието на македонската култура, българския езикъ носи белезитѣ на македонския говоръ.

Поради географическа и племенна близость и бидейкн въ контактъ съ македонскитѣ славяни: българитѣ и сърбитѣ, хърватитѣ и словенцитѣ носятъ характерни черти на **македонскитѣ славяни**.

Македонския говоръ, свойственъ на македонската земя, и днесъ живѣе и се развива независимо отъ говоритѣ на другитѣ южни славяни. Македонецътъ въ гритѣ части на Македония въ Европа и задъ океана, навсѣкѫде говори на майчиния си езикъ. Неговия говоръ е развиваща се ценность за обогатяване съкровищницата на говора на южнитѣ славяни. Свободата на македонския говоръ съдейсвува и на процеса за уеднакяването на всички южнославянски говори.

Неговата душа е жива, впечатлителна. Характера му е свойственъ на земята и на споменитѣ за епическитѣ борби на неговитѣ дѣди отъ древностьта и на тия отъ близкото минало.

Народътъ който даде азбуката на цѣлия славянски светъ, който излъчи изъ своята утроба великия революционеръ — реформаторътъ Богомилъ

и Поританския войнъ Самуилъ; който живѣ въ революционна република сложена тайно въ територията на султанската държава цѣли 19 години отъ 1893 до 1912 година; който съ себеотрицанието си създаде Илинденската епопея; който води кървопролитна въоржжена борба срещу въоржженитѣ пропаганди; който се сражава съ султанскитѣ войски по улицитѣ на Цариградъ. Тоя народъ никога, никога не ще забрави своето историческо минало и, въпрѣки липсата на всѣкаква свобода, не ще изгуби своя отнически образъ, ни своя духъ, ни своя майчинъ говоръ.

Пъленъ съ добродетели, македонския народъ днесъ живѣе, говори и пѣе на майчиния си езикъ. Той е билъ, е и ще бжде носитель на идеята за обединение и домашенъ миръ между всички южни славяни и на идеята за братско съжителство и миръ между всички балкански народи.

При второто издание на настоящата брошура, ще изнесемъ живота и борбитѣ на македонцитѣ и презъ епохата на КРАЛИ МАРКО, ще включимъ и нѣкои нови важни научни данни и тогава ще имаме едно пълно научно и завършено македонско политическо евангелие.

Авторътъ

ЦЕНА 10 ЛЕВА